

Borgerne som medskabere af byen

- et studie af Do-It-Yourself urbanisme i teori og praksis



Roskilde Universitet

Kandidatspeciale i Plan, By og Proces og Geografi

Titel:

Borgerne som medskabere af byen

- et studie af Do-It-Yourself urbanisme i teori og praksis

Udarbejdet af:

Nikolaj Grauslund Kristensen (52676)

Specialevejleder:

John Andersen

Professor v. Institut for Mennesker og Teknologi

Roskilde Universitet

Formalia:

Antal anslag i alt med mellemrum (ekskl. litteraturliste): 144.386

Antal normalsider i alt (ekskl. litteraturliste): 60,2

Antal sider i alt: 80

En tak skal lyde til Martin Severin Frandsen, Kristine Samson og Lise Arre for deltagelse i specialets interviews.

Abstract

This study explores how and why citizens actively mobilize and get involved in shaping the city. It approaches this topic by examining what is understood by Do-It-Yourself (DIY) Urbanism and the role it plays for the citizens in reclaiming the city. DIY urbanism is a broad term which, in short, can be defined as *citizen-led, urbane, micro-spatial practices often unauthorized and temporary and with a character of being functional, creative, political, and socially orientated*. By reviewing the research literature on the subject DIY urbanism, and by use of qualitative methods interviews and case studies, the project presents a broader understanding of the field. As DIY urbanism is a broad term and covers a range of different practices, it is structured into four typologies, *a pragmatic-, avant-gardist-, radical- and authorized DIY urbanism*.

In order to understand why citizens are actively involved in urban DIY practices and the potential it has, the project builds on two theoretical views. Firstly, the project draws on the theoretical field of *right to the city* by former urban scholar Peter Marcuse to understand why citizens are expressing themselves through do-it-yourself practices. Secondly, the project builds on the theoretical field of *empowerment* by the urban scholar and sociologist John Andersen to understand the social and political potentials in DIY urbanism and thereby which role DIY urbanism occupies for citizens in shaping the city.

To support the argument, three cases are presented. These cases show how DIY urbanism is utilized in practice in different urban development projects, and how it plays a central role.

The study concludes that DIY urbanism is a way for citizens to actively change the city into their desired vision, either by showing dissatisfaction with the political system, elucidating poor urban conditions, creating a more aesthetic atmosphere, creating more creative and social activity in the city, or challenging the intended use of space. Additionally, the study shows that these practices are ways in which the citizens empower themselves both on a horizontal and vertical level.

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1: Introduktion	6
1.1 Problemfelt og motivation	6
1.2 Problemformulering	10
1.3 Projektbygning	10
1.3.1 Projektdesign	12
1.4 Læsevejledning med arbejdsspørgsmål	13
Kapitel 2: Teoretiske valg	15
2.1 Kritisk teori.....	16
2.2 Retten til byen: genfortolkning af Lefebvres slogan	17
2.3 Empowerment og Social justice planning	20
2.3.1 Social justice planning.....	20
2.3.2 Empowerment.....	21
2.4 Opsamling.....	23
Kapitel 3: Metodiske valg	24
3.1 Forskningslitteraturreview.....	25
3.1.1 Udvalgelse af tekster.....	25
3.1.2 Læsning af tekster.....	27
3.2 Kvalitative forskningsinterviews	29
3.2.1 Tematisering af interview	29
3.2.2 Valg af respondenter.....	30
3.3 Casestudie.....	31
3.3.1 Caseudvalgelse	32
3.4 Opsamling.....	33
Kapitel 4: Introduktion til Do-It-Yourself urbanisme	34
4.1 Begrebsafklaring: et review af definitioner	35

4.1.1 DIY-urbanisme præsenteret gennem litteraturen.....	35
4.1.2 Værdier i DIY-urbanisme	40
4.2 DIY-urbanisme i planfeltet: by- og planarenaer	42
4.3 Opsamling.....	44
Kapitel 5: Typologier over Do-It-Yourself urbanisme	45
5.1 Kritisk modmagt – borgernes selvorganisering.....	46
5.2 Opsamling.....	54
Kapitel 6: Cases på Do-It-Yourself urbanisme i en dansk byplankontekst	56
6.1 Skt. Kjelds Kvarter	57
6.2 Carlsberg Byen	61
6.3 Fiskerhavnen i Sydhavnen.....	64
6.4 Opsamling.....	70
Kapitel 7: Konklusion.....	71
Litteraturliste	74
Bilagsoversigt	79

Kildehenvisning

Ved reference til internet kilder bruges (Web (tal)): *hjemmesider, nyhedsartikler, sociale medier, blogs*.

Citat

Ved anvendelse af engelske citater er nogle oversat og andre er ikke. De, der ikke er oversat, er fulgt af en forklaring i teksten.

Kapitel 1: Introduktion

1.1 Problemfelt og motivation

Dette projekt udspringer af en interesse for borgernes forskellige måder at tilegne sig byen på. Det ses i forskellige sammenhænge, at borgere i samarbejde med eller uden involvering fra planmyndigheder vælger aktivt at deltage i at forme byen. Fra mindre tiltag som at dekorere skilte eller opsætte kunst på bygningsfacader og over til større tiltag som at organisere urbane haver eller på anden vis indrette sig på ubrugte områder. Disse tiltag og måder at indrette sig på er interessante, da de taler ind i en måde at føre byplanlægning på umiddelbart uafhængigt af den offentlige planlægning. Hvorfor nogle folk som enkeltindivider eller i grupper vælger aktivt at præge byen, og hvordan det kan blive forstået ind i den nutidige byudvikling, er centrale spørgsmål her.



Billede 1: DIY-kunst på afspærringsklodser

I denne sammenhæng er det essentielt at tage fat i do-it-yourself (DIY)-urbanisme. DIY-urbanisme er et bredt og mangefacetteret begreb, og man kan kalde det et slags paraplybegreb for beslægtede begreber som *informal urbanism*, *everyday urbanism*, *guerilla urbanism*, og listen kunne blive ved. Ved den indledende læsning om begrebet stod fænomenets diversitet hurtigt klart. Ud fra den mainstreamlitteratur, som hovedsagelig omhandler studier i en amerikansk kontekst, kan begrebet sammenfattende defineres som:

borgerinitierede urbane praksisser af mindre skala (mikro-spatiale) og udført ud fra et lille budget. Disse praksisser karakteriseres oftest som værende midlertidige og uautoriserede, hvilket vil sige ikke officielt godkendt, og udført udenom den konventionelle planlægning.

DIY-urbanisme dækker over forskellige borgerinitierede urbane praksisser, bag hvilke der er forskellige incitament. Som professor i urbane studier Jacques Teller et al. (2014) beskriver, omfatter DIY-urbanisme en bred skare af praksisser, der er knyttet til forskellige grupper og bevægelser med ligeledes forskellige politiske synspunkter (Teller *et al.*, 2014: 2). Eksempelvis at omdanne en ubrugt telefonboks til en bogreol eller optegne fodgængerkryds på en umarkeret trafikeret vej.

DIY-urbanisme kan fremstå diffust, da det i princippet dækker over alle borgerinitierede mikro-spatiale praksisser, og det har derfor, som den urbane feminist Megan LaFrombois beskriver, været vanskeligt at begrebsliggøre det i forskningen (LaFrombois, 2017: 425).

Indeværende projekt tager udgangspunkt i en undersøgelse af begrebet DIY-urbanisme og vil dernæst prøve at strukturere det mangefacetterede begreb, i forhold til hvilke praksisser og herunder styrende incitamenter der kendetegner det. Dette er for at gøre begrebet mere transparent og danne en forståelse af, hvordan borgerne aktivt involverer sig i byens udvikling, og hvilke potentialer det har. Det vil endvidere undersøges, hvordan DIY-urbanisme kan ses udfoldet i en dansk byplankontekst.

1.1.1 *Projektets tilgang til DIY-urbanisme*

Det, at borgerne mobiliserer sig uafhængigt af myndighederne og aktivt er med til at præge byen, ses i forskellige afskygninger igennem historien. For eksempel slut 1960'ernes slumstormerbevægelse, hvor tomme bygninger blev besat som svar mod boligmangel, og besættelsen af Bådsmadsstrædes Kaserne på Christianshavn i 1971, som kom til at hedde Christiania, og som var et opbrud med den traditionelle måde at bruge byen på (Bisgaard, 2012:10). Ingen af disse aktioner fik som udgangspunkt positiv opbakning af det officielle Danmark.

I nyere tid ses en større accept af borgernes deltagelse i byens udvikling. NGO'en GivRum var en af de første aktører til at belyse fordele ved at lade borgere og kreative sjæle bruge tomme steder og bygninger. Prags Boulevard 43 (PB43), som var GivRums første projekt, er et eksempel på et brugerdrevet arbejdsfællesskab, hvor flere kreative sjæle har mulighed for at udfolde sig og danne base om egne aktiviteter (Fumz & Koefoed-Melson, 2012: 34).

De seneste år er de officielle rammer for borgerinitierede aktiviteter blevet mere fleksible. Dette er ikke mindst illustreret ved, at man i 2016 ved moderniseringen af planloven vedtog at lempeliggøre dispensationsmulighederne for midlertidig anvendelse af områder (Web 1). I rapporten *Midlertidighed som byudviklingsstrategi* fra 2016 udarbejdet af GivRum beskrives mulighederne ved brug af midlertidighed i byen således:

“Midlertidigheden giver borgere en unik mulighed for at realisere deres visioner om hvad byen også kan være [...] og måske på længere sigt påvirke samfundet med nogle permanente løsninger...”

(GivRum, 2016: 3).

Den større accept af midlertidighed skal ses parallelt med fordelene i at lade borgere og kreative sjæle midlertidigt anvende ubrugte steder. Det bliver set som en win-win-situation, at grundejere kan have aktivitet på et ubrugt område, indtil mere permanente investeringer er mulige, og samtidig kan nogle kreative sjæle få lov at udfolde sig (GivRum, 2016: 3).

Der ses ikke blot i Danmark, men generelt i de vestlige lande en højere grad af anvendelse borgerinitierede mikro-spatiale aktiviteter, hvad der betegnes som DIY-urbanisme, i den formelle planlægning (Fabian & Samson, 2016: 173). Denne indtænkte brugerskabte aktivitet i planlægningen bliver dog også mødt med kritik. Forskerne Louise Fabian og Kristine Samson (2016) kritiserer denne brug for ikke at blive tænkt ind i det efterfølgende byggeri, men blot er en måde at brande et område på. Dette er ud fra en kritik af Carlsberg Byen, hvor DIY-urbanisme blev anvendt som en strategisk del i fornyelsen af området (ibid.: 179).

Begrebet DIY-urbanisme kan overordnet set forstås ud fra tre perspektiver: *et operationelt, et taktisk og et strategisk* perspektiv. Det operationelle perspektiv er indlejret i DIY-urbanisme, det at borgerne i praksis og *hands on* går i aktion. Det taktiske perspektiv i DIY-urbanisme omfatter for eksempel situationer, hvor mikro-spatiale billige og hurtige praksisser bruges til at teste målsatte permanente løsninger af, eksempelvis af grundejer. Det strategiske perspektiv handler mere om måden, hvorpå DIY-urbanisme indgår i udviklingsprocesser for at indfri visioner og ambitioner for et område.

I projektet arbejdes der med det *operationelle* perspektiv på DIY-urbanisme, og det vil i mindre grad berøre de andre perspektiver.

1.1.2 Tilgang til problemstilling: *Forskning følger ikke praksis*

I international forskning ses der de seneste år en stigende interesse omkring DIY-urbanisme med udgangspunkt i, hvorfor og hvordan borgerne mobiliserer sig i byen uden direkte involvering fra planmyndigheder. I Danmark såvel som de øvrige nordiske lande er akademisk arbejde på området ikke særligt fremtrædende. Med andre ord følger forskningen ikke praksis, hvad man kan kalde et *knowledge gap*. Samtidig stod det klart, at der set i forhold til begrebets store omfang i det hele taget mangler en oversigt over DIY-urbanisme.

Som det fremgår af overstående, er DIY-urbanisme i mainstreamlitteratur primært afgrænset til mikro-spatiale, ikke officielt godkendte praksisser udenom den konventionelle planlægning. Der er i arbejdet med emnet nået til den erkendelse, at denne definition ikke er dækkende for begrebet set i en dansk byplankontekst,

og der åbnes derfor op for, at begrebet omfatter borgerinitierede mikro-spatiale praksisser – midlertidige såvel som permanente udført både udenom og indenfor de formelle planrammer, hvilket vil sige med godkendelse fra eller i samarbejde med planmyndigheder.

1.1.3 *Planteoretisk ståsted*

Projektets planteoretiske ståsted tager afsæt i en *empowerment*- og *social justice planning*-tilgang til planlægning. Projektet lægger sig i forlængelse af *empowerment* med et fokus på borgernes potentiale i at mobilisere sig til at styrke egen handlekapacitet og deltage aktivt i samfundet. Endvidere lægger det sig indenfor *social justice planning* med et overordnet fokus på græsrodsgruppers potentiale i beslutnings- og udviklingsprocesser til at påvirke en mere socialt retfærdig udvikling. Begge disse teoretiske tilgange vil uddybes nærmere i teorikapitlet. I forlængelse af projektets planteoretiske ståsted er en kritisk teoretisk tilgang med udgangspunkt i *retten til byen* central.

1.2 Problemformulering

Som det fremgår af overstående, er DIY-urbanisme et mangefacetteret begreb. Projektet søger derfor at sammenfatte en kritisk forståelse af begrebet og herefter konkretisere det i en dansk byplanskontekst. Problemformuleringen lyder som følger:

Hvilken rolle kan Do-It-Yourself urbanisme spille i civilsamfundets tilegnelse af byen?

På grund af emnets karakter er problemformuleringen åbent formuleret og vil derfor i det følgende blive udfoldet nærmere. Der er gået eksplorativt til værks i undersøgelsen af problemformuleringen, hvor tre arbejdsspørgsmål er centrale:

- *Hvilke forskellige forståelser er der af DIY-urbanisme, og herunder hvilke by- og planarenaer udspiller DIY-urbanisme sig på?*
- *Hvilke praksisser og herunder hvilke styrende incitamenters samt afledte potentiale heraf kendetegner DIY-urbanisme, og hvordan kan det struktureres?*
- *Hvordan kan man ud fra tre forskellige problemorienterede cases forstå, hvordan DIY-urbanisme udfolder sig i en dansk byplankontekst?*

I projektet omfatter begrebet civilsamfundet den del af befolkningen, der ikke betegnes som staten eller markedet. Civilsamfundet bruges i projektet om borgere, enten som enkeltindivider eller i grupper, i samfundet.

1.3 Projektopbygning

Projektet er delt op i to dele. Del 1 omfatter en præsentation og bearbejdning af begrebet DIY-urbanisme, og del 2 handler om, hvordan DIY-urbanisme kan ses i en dansk byplankontekst.

Del 1: I projektets arbejde med DIY-urbanisme er det vurderet, at begrebets alsidighed bedst præsenteres gennem to kapitler: (1) Først og fremmest en generel introduktion til, hvordan begrebet defineres, og hvilke by- og planarenaer det udspiller sig på. (2) Herefter gives der et bud på nogle typologier, der strukturerer begrebet og begrundet potentialerne i DIY-urbanisme. Da forskningslitteraturen er mest fremtrædende i USA, skal introduktionen til begrebet og typologierne forstås ud fra denne kontekst.

Del 2: Plan, By og Proces er en uddannelse med fokus på praksis, hvorfor praksis vil uddybes med eksempler, hvad der vælges at definere som cases. Her vil de andre perspektiver på DIY-urbanisme berøres. De udvalgte cases skal hjælpe med forståelse, hvordan DIY-urbanisme indgår i forskellige sammenhænge i en dansk

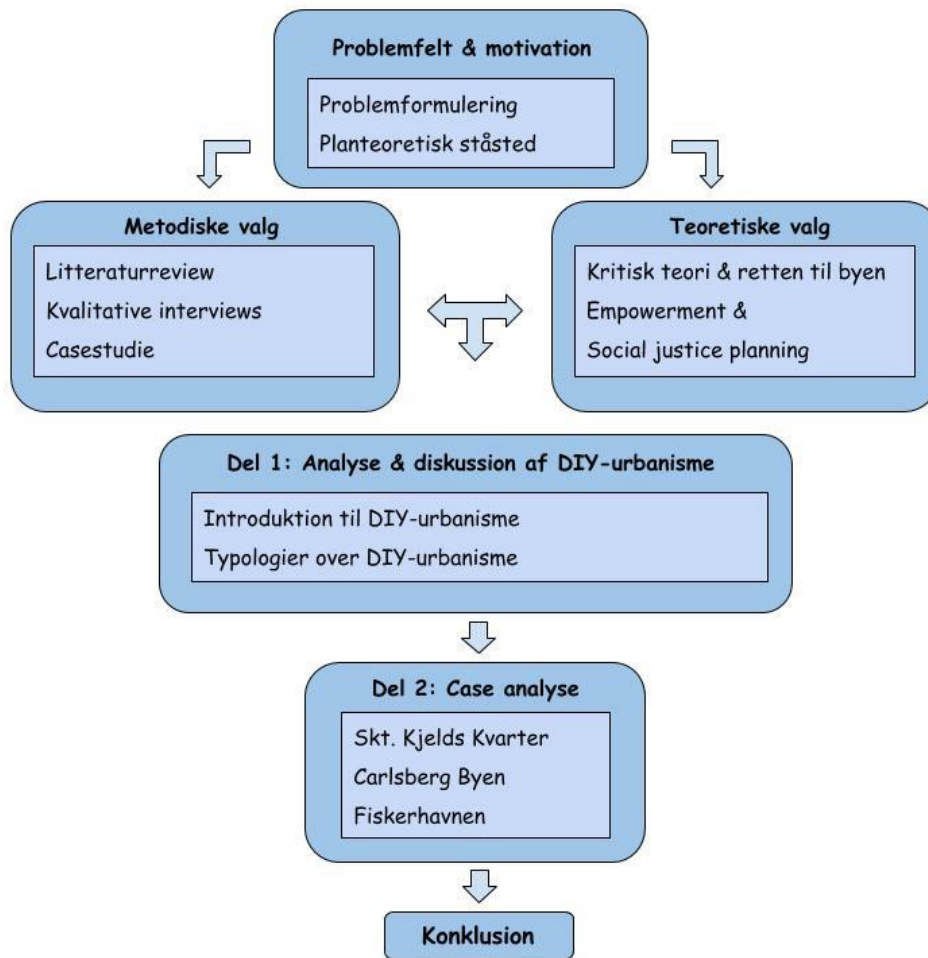
byplankontekst. De identificerede typologier vil i den forbindelse blive sat i relation til de tre cases. De udvalgte cases er henholdsvis **Skt. Kjelds Kvarter** på Østerbro, **Carlsberg Byen** på Vesterbro/Valby og **Fiskerhavnen** i Sydhavnen.

Skt. Kjelds Kvarter er et boligområde på Østerbro, hvor man i 2012 valgte som en del af områdefornyelsen (2011-2015) at invitere en række aktivister til at gennemføre DIY-urbane praksisser for herigennem at styrke kvarterets æstetiske kvalitet og beboerdemokratiet.

Carlsberg Byen er et byområde på Vesterbro/Valby, hvor man i 2008 valgte som en fremadrettet del af fornyelse af området at lade borgere og kreative sjæle eksperimentere med forskellige DIY-urbane aktiviteter i årene, inden byggeriet gik i gang. Dette var som et led i en strategi for at brande området.

Fiskerhavnen er et boligområde i Sydhavnen. Området kan ses som et fristed, hvor DIY-urbanismekulturen er fremtrædende. Det er en aktuel case på et byområde, hvor der potentielt skal opføres nybyggeri, og hvor beboere og brugere af området derfor i modstand mod byggeriprojektet har taget aktion og mobiliseret sig blandt andet ved DIY-urbane praksisser.

1.3.1 Projektdesign



1.4 Læsevejledning med arbejdsspørgsmål

Kapitel 2: Teoretiske valg

Kapitlet omhandler projektets teoretiske fundament. Projektet tager udgangspunkt i tre teoretiske tilgange: *Right to the city* primært af Peter Marcuse (2009), *social justice planning* af Peter Marcuse (2016) og *empowerment* af John Andersen (2009, 2018). De teoretiske greb skal hjælpe med at forstå henholdsvis incitamenterne og potentialerne i DIY-urbanisme på forskellige niveauer. Der ønskes at besvare arbejdsspørgsmålet: *Hvordan kan teorien om right to the city hjælpe til at forstå, hvorfor (incitamenterne) borgerne udfolder DIY-urbane praksisser? Hvordan kan teorien empowerment hjælpe til at forstå de sociale og politiske potentialer i DIY-urbanisme?* Indledningsvis i kapitlet beskrives henholdsvis projektets afsæt fra den kritiske teori, hvorefter *gentrificering* vil introduceres som en proces, der kan ses i relation til DIY-urbanisme i en dansk byplankontekst.

Kapitel 3: Metodiske valg

Kapitlet omhandler projektets metodiske valg. Metodisk er der i projektet foretaget et litteraturreview af forskning om DIY-urbanisme. Det er på baggrund af denne vidensindsamling, at DIY-urbanisme er forstået. Der er som supplerende metoder arbejdet med kvalitative interviews og casestudie for at forstå og heraf beskrive DIY-urbanisme i en dansk byplankontekst. Der ønskes at besvare arbejdsspørgsmålet: *Hvordan kan DIY-urbanisme undersøges med udgangspunkt i et litteraturreview med henblik på at få en bred forståelse af begrebet, og hvilke metoder kan hjælpe med at sætte det i en dansk byplankontekst?*

Kapitel 4: Introduktion til Do-It-Yourself urbanisme

Kapitlet omhandler en præsentation af DIY-urbanisme ud fra en gennemgang af, hvordan det defineres i litteraturen. Der vil afslutningsvis i kapitlet gives et bud på by- og planarenaer, som DIY-urbanisme kan ses udfoldet på. Kapitlet er tænkt som en introduktion til DIY-urbanisme, før der i næste kapitel beskrives nærmere om begrebets forskellige facetter. Der ønskes at besvare arbejdsspørgsmålet: *Hvilke forskellige forståelser er der af DIY-urbanisme, og herunder hvilke by- og planarenaer udspiller DIY-urbanisme sig på?*

Kapitel 5: Typologier over Do-It-Yourself urbanisme

Kapitlet omhandler en opdeling af DIY-urbanisme gennem fire typologier. Dette er ud fra en analyse af, hvilke praksisser og herunder styrende incitamenter der kendetegner begrebet. Projektets teoretiske greb vil her anvendes i analyse og diskussion af incitamenterne og potentialerne i DIY-urbanisme. Der ønskes at besvare arbejdsspørgsmålet: *Hvilke praksisser og herunder hvilke styrende incitamenter samt afledte potentiale heraf kendetegner DIY-urbanisme, og hvordan kan det struktureres?*

Kapitel 6: Cases på Do-It-Yourself urbanisme i en dansk byplankontekst

Kapitlet omhandler en kortfattet beskrivelse og analyse af tre danske cases, hvor DIY-urbanisme er en central praksis. Kapitlet skal belyse de forskellige perspektiver, DIY-urbanisme kan ses i, i en dansk byplankontekst. Casene vil blive klassificeret ved hjælp af typologierne og sat i relation til projektets teoretiske ståsted. Der ønskes at besvare spørgsmålet: *Hvordan kan man ud fra tre forskellige problemorienterede cases forstå, hvordan DIY-urbanisme udfolder sig i en dansk byplankontekst?*

Kapitel 7: Konklusion

Det afsluttende kapitel opsamler og sammenfatter pointerne fra projektets to dele for at vurdere, om projektets problemstilling er besvaret. Dernæst giver kapitlet nogle perspektiver på, hvad der kan arbejdes videre på.

Kapitel 2: Teoretiske valg

Dette kapitel vil fremstille de teorier, der i projektet er valgt at bruge. Projektet tager udgangspunkt i tre teoretiske tilgange: *Right to the city* primært af Peter Marcuse (2009), *social justice planning* af Peter Marcuse (2016) og *empowerment* af John Andersen (2009, 2018). I arbejdet med DIY-urbanisme beskrives, hvorfor borgerne tager aktiv handling og involverer sig i byens udvikling og hvilke sociale og politiske potentialer det har. De teoretiske greb bruges i en analyse af henholdsvis incitamenterne og de sociale og politiske potentialer, der kendetegner DIY-urbanisme. Der ønskes at besvare arbejdsspørgsmålene: *Hvordan kan teorien om right to the city hjælpe til at forstå, hvorfor (incitamenterne) borgerne udfolder DIY-urbane praksisser? Hvordan kan teorien empowerment hjælpe til at forstå de sociale og politiske potentialer i DIY-urbanisme?* Indledningsvis i kapitlet beskrives projektets inspiration fra den kritiske teori, hvorefter *gentrificering* introduceres. Valget af teorier er begrundet med projektets kritiske udgangspunkt.

2.1 Kritisk teori

Projektet har et generelt afsæt i kritisk teori. I Andersen (2018) opsummeres grundopfattelsen i den kritiske teori til at være: *“at videnskab i sidste ende skal være styret af en kritisk eller frigørende erkendelsesinteresse: Samfundsmæssige forhold undersøges for at få viden om, hvordan og hvorfor strukturelle forhold og sociale praksisser er uretfærdige, udemokratiske eller inhumane”* (Andersen, 2018: 69). Det vil sige, at der i projektet sættes spørgsmålstejn ved snarere end at acceptere de samfundsmæssige processer, DIY-urbanisme påvirker eller er en del af, med kritisk blik rettet mod de processer, der forårsager uretfærdighed og ulighed. Det er ikke kun en negativ kritik, men også en tilgang til at se muligheder i, hvad der kan bygges videre på med henblik på at fremme mere demokratiske og retfærdige forhold.

I relation til den kritiske teori fremhæver Marcuse (2009), at ligesom teori er afhængig af praksis, er de kritiske praksisser afhængige af kritisk teori (Marcuse, 2009: 186-187). Med dette menes, at kritiske praksisser skal lade sig informere af kritisk teori: *“informing practice as to what its strategic potential actually is, as well as analyzing the strategies that practice might adopt”* (ibid.: 188). Man kan se denne opfordring som et forhold mellem *praksis* → *kritisk teori* ↔ *kritisk praksis* ← *teori*. I relation til DIY-urbanisme er det en opfordring til at forholde sig kritisk til den betydning, de mikro-spatiale urbane praksisser har.

Det beskrives som en del af arbejdet med DIY-urbanisme i en dansk byplankontekst, hvilke processer DIY-urbanisme kan ses modvirke eller være en del. Derfor introduceres begrebet *gentrificering* herunder, der dog ikke er styrende for arbejdet med DIY-urbanisme i projektets første del.

2.1.1 Gentrificering

Begrebet stammer fra England og bliver af Henrik Gutzon Larsen og Anders Lund Hansen (2009) oversat til *herskabeliggørelse*. I deres artikel *Herskabeliggørelse - gentrification på dansk* beskriver de kort og dækkende, at herskabeliggørelse traditionelt set handler om *“den proces, hvor en højere socioøkonomisk gruppe presser en lavere socioøkonomisk gruppe ud af et område”* (Larsen & Hansen, 2009: 33). Videre beskriver de, at fænomenet især gør sig gældende i byfornyelsespolitik i forbindelse med at ”opruste byer” til at kunne indgå i den globale konkurrence, der er mellem storbyer. Fænomenet er i historisk forstand nyt forstået ud fra dets betydning i den globale økonomi, selvom de processer, der kendetegner det, ikke er nye. Dette betyder, at gentrificering i dag findes på *“flere skalaniveauer, og [at] store områder i byen kan hurtigt forvandles af både nationale og internationale investeringer”* (ibid.: 33). I artiklen redegør de for den gentrificering, der har kendetegnet Vesterbro 1990’erne. De udleder heraf, at det ikke handler om, at der ikke skal sikres bedre kvalitet i boliger, men at man bliver nødt til at have øje for ”taberne” ved disse fornyelser,

så man ikke skaber en by, hvor der kun er plads til de ressourcestærke borgere. Det er, som de beskriver, et politisk valg, hvem der skal have har ret til og kan færdes i byens gader (Larsen & Hansen, 2009: 35).

Spørgsmålet, der kan stilles i forlængelse heraf, er: Hvilke visioner har vi for, hvad vores by skal indeholde, og hvem skal bestemme dem? I en DIY-urban sammenhæng er disse spørgsmål centrale og i praksis en måde for borgerne at udtrykke det på. Dette kan *right to the city* hjælpe til at forstå.

2.2 Retten til byen: genfortolkning af Lefebvres slogan

Afsnittet omhandler *right to the city* til brug for senere analyse af, hvorfor (incitamenterne) borgerne udfolder DIY-urbane praksisser. Det er med udgangspunkt i *From critical urban theory to the right to the city* (2009) af Peter Marcuse.

Lefebvres slogan *retten til byen (right to the city)* er, som Marcuse beskriver det, “*immediately understandable and intuitively compelling*” (Marcuse, 2009: 189) altså et slogan, de fleste kan tilslutte sig. Den bedste definition på *retten til byen* givet af Lefebvre er ifølge Marcuse:

“the right to the city is like a cry and a demand. This right slowly meanders through the surprising detours of nostalgia and tourism, the return to the heart of the traditional city, and the call of existent or recently developed centralities”

(Marcuse, 2009: 189 [Lefebvre, 1967: 158]).

Urbanist Kurt Ivesons (2013) fortolkning af *retten til byen* er ret sigende i et DIY-urbant perspektiv, At retten til at forme byen skal tilfalde borgerne i byen og skal kunne tilgås lige for alle i deres ret som beboere (Iveson, 2013: 946). Lefebvres betegnelse er dog ifølge Marcuse mere provokatorisk end grundigt formuleret, og han sætter sig derfor for at udrede mere konkret, hvordan man kan forstå *retten til byen*. Til dette stiller han tre spørgsmål: Hvis ret er der tale om? (*Whose right?*), Hvilken ret er der tale om? (*What right?*) og Hvilken by er der tale om? (*What city?*) (Marcuse, 2009: 189). *Retten til byen* kan kort opsummeres som:

Hovedformålet med retten til byen er et krav om en alternativ by, en anden end den nuværende, et andet samfund, der bygger på et andet fundament end det nuværende system. En inkluderende by og et samfund, hvor alle har lige adgang til byen og samfundets steder og ydelser, ikke bare juridisk, men moralsk på tværs af klasser og kultur. Der skal derfor være et fokus på at give stemme og ret til de materielt og kulturelt underprivilegerede i samfundet samt i et kritisk teoretisk perspektiv tillige et fokus på de forhold, der forårsager ulighed og uretfærdighed i samfundet.

What right? Ifølge Marcuse er lige adgang for alle til byens (samfundets) fordele og ydelser en ret. Det er ikke kun en juridisk ret, men også en moralsk ret forstået som, at der ikke er barrierer ud fra klasse, seksualitet og så videre for at være en del af samfundet. Det bliver beskrevet som en ret til totalitet: “[It] is multiple rights that are incorporated here: not just one [...] but the right to a totality, a complexity, in which each of the parts is part of a single whole to which the right is demanded” (Marcuse, 2009: 192-193). I forlængelse af, hvilken ret der er tale om, bliver spørgsmålet stillet om, hvilken by der er tale om.

What city? Ifølge Marcuse udtrykkes dette klart af Lefebvre. Det er ikke retten til den nuværende by, men til en anden by. Her reformuleres by-begrebet og erstattes af det urbane¹ samfund, hvor distinktionen mellem by og land er forsvundet, da Lefebvre mener, at det urbane kendetegner hele samfundet. *Retten til byen* kan derfor blive reformuleret til *retten til det urbane liv* (ibid.: 193). Det er et samfund, der bygger på principper som “retfærdighed, lighed, demokrati, den fulde udvikling af menneskets potentialer og evner” (Marcuse, 2009: 93 – egen oversættelse). Dette forudsætter, at det er de materielt og kulturelt underprivilegeredes behov der mødes, hvilket vil beskrives nærmere herunder.

Whose right? Marcuses behandling af *retten til byen* er ud fra en amerikansk (USA) kontekst, hvilket man skal have in mente, når man ser på, hvis rettigheder der er i fokus. Til at besvare spørgsmålet skelnes der mellem krav (*demand*) og opråb (*cry*), som han mener er to forskellige begreber:

- *Kravet (demand)* tilfalder dem, der er underprivilegerede med hensyn til “grundlæggende materielle og eksisterende retslige rettigheder” (ibid.: 190) altså nødvendige forudsætninger og behov for at kunne leve et tilfredsstillende liv. Det er grundlæggende behov, som kan være både materielle og immaterielle, hvad Marcuse opdeler som materielle og kulturelle interesser. Det er et materielt issue, og der henvises til de *ekskluderede* eller *arbejdsklassen* i samfundet, der for eksempel kan være hjemløses mangel på et sted at bo. Det andet er et kulturelt issue, og der henvises til de *direkte undertrykte* i samfundet som for eksempel folk, der er forfulgt på grund af deres seksualitet eller religiøse overbevisning (ibid.: 190).
- *Opråbet (cry)* tilfalder dem, der tilstræber forhold udover det nødvendige for at leve et tilfredsstillende liv. Det tilfalder dem, der er marginaliserede i samfundet, og hvis livsbetingelser er begrænsede i forhold til deres muligheder for kreativ aktivitet og til generelt at komme frem i samfundet (ibid.: 190). Det kan igen være et materielt issue, og også her henvises der til *arbejdsklassen* i samfundet, de underbetalte, som klarer sig med hensyn til de grundlæggende materielle nødvendigheder, men tilstræber muligheder for at kunne komme frem i samfundet. Eller der kan være et kulturelt issue, og der henvises til de

¹ Lefebvres forståelse af det urbane: samfundsudvikling determineret af byens logikker.

fremmedgjorte i samfundet, folk fra alle økonomiske klasser, oftest unge, akademikere og artister, der er i modstand mod det nuværende system tilstræber andre forhold som bedre menneskerettigheder (Marcuse, 2009: 191).

Retten til byen vedrører ikke alle. Ifølge Marcuse omhandler det ikke dem, der allerede har ret til byen, dem, der styrer byen. Med dette menes aktører, der har økonomisk og politisk indflydelse på byens udvikling, for eksempel ejendomsindehavere, lobbyister, finansielle magter med flere (ibid.: 191). *Retten til byen* skal tilfalde dem, der ingen ret har, hvilket ifølge Marcuse er de kulturelt og materielt underprivilegerede, som beskrevet herover. Han beskriver endvidere, at disse grupper, her forstået deres behov og rettigheder, skal lede kampen om *retten til byen*. Dog er der ikke én gruppe, der repræsenterer alle rettigheder, og Marcuse argumenterer for, at det skal være et netværk af grupper, der kræver retten til byen: “*argumentet er her, at det er en konvergens af alle grupper, kollationer, alliancer, bevægelser samlet omkring nogle objektiver, som ser kapitalisme som deres fælles fjende og retten til byen som deres fælles formål*” (ibid.: 192 – egen oversættelse).

2.2.1 Kritik af *right to the city* og i relation til analyse af DIY-urbanisme

Svagheden ved den kritiske tradition i *retten til byen* er, at det revolutionære ønske om en anden og mere retfærdig by kun forholder sig til en teoretisk kritik af kapitalisme. DIY-urbanisme er interessant, da det i kontrast til den rent teoretiske kritik er en tilgang, der i praksis forholder sig kritisk til urbane og samfundsproblemstillinger.

Retten til byen er interessant i relation til DIY-urbanisme i et sociorumligt perspektiv, da det kan hjælpe til at forstå, hvorfor borgere udfolder DIY-urbane praksisser. Det anvendes i projektet med udgangspunkt i, hvordan man kan se DIY-urbanisme som en måde, hvorpå borgerne udtrykker henholdsvis et krav (*demand*) og et opråb (*cry*) om nogle sociorumlige forhold, alt efter om det er behov, der findes nødvendig eller tilstræbes i byen. Der er ikke fokus på bestemte målgrupper, men på hvordan borgerne artikulerer *retten til byen*. Projektet beskæftiger sig ikke med, om DIY-urbanisme er en kritik af grundlæggende samfundssystemer eller et revolutionært ønske om en anderledes by, jævnfør ideen bag *right to the city*.

2.3 Empowerment og Social justice planning

Jævnfør projektet planteoretiske ståsted præsenteres henholdsvis *empowerment* og *social justice planning*. *empowerment* anvendes i projektet til analyse af sociale og politiske potentialer i DIY-urbanisme. Afsnittet vil først introducere *social justice planning* ud fra Peter Marcuses (2016) *The Three Historic Currents of City Planning* efterfulgt af en introduktion af *empowerment*-begrebet ud fra sociolog og professor i byplanlægning John Andersens (2009) *Empowermentperspektivet i planlægning* og (2018) *Empowerment, kritisk teori og aktionsforskning*.

2.3.1 Social justice planning

I et planteoretisk perspektiv positionerer DIY-urbanisme sig indenfor en række paradigmer inspireret af en borgermobiliserende og aktivskabende tilgang til planlægning og som et modsvar til en teknokratisk og top-down-styret tilgang. Her kan der trækkes på referencer til *social justice planning*. Modsat professionel og ekspertstyret planlægning er *social justice planning* overordnet set baseret på græsrodsgrupper og deres indvirkning i planprocesser. Marcuse beskriver, hvordan græsrodsgrupper igennem historien har haft stor betydning i forhold til at påvirke beslutningsprocesser i planlægning og i forhold til at møde sociale rettigheder. Social retfærdighed har været styrende i konfrontationen med gældende magtrelationer. Marcuse forstår social retfærdighed (social justice) som “*En sammensætning af mål og værdier, der ændrer sig over tid og er centreret om menneskelig udvikling, værdier som lighed, diversitet...*” (Marcuse, 2016: 124-125 – egen oversættelse). *Social justice planning* omfatter mere end bare deltagelse i beslutningsprocesser om urbane problemstillinger. Det omhandler også det, at beslutningsprocessen formes nedefra altså af græsrodsgrupperne selv (ibid.: 124).

Marcuse præsenterer forskellige former for *social justice planning*-tilgange, og her er det valgt at uddybe *utopian planning*, der især ses i relation til DIY-urbanisme.

Utopian planning: Overordnet set er *utopian planning* baseret på en tilstræbelse efter nogle ideelle og ønskede tilstande, andre end de eksisterende eller dominerende. Det er ud fra et kritisk blik på det konventionelle plansystem og magtrelationer (ibid.: 126). Der er forskellige former for utopisk tilgang, og *physical utopian* er den mest relevante i relation til DIY-urbanisme. Her vægtes det, at fysiske forandringer skal ses som en del af eller et led i større sociale forandringer snarere end at se de fysiske forandringer som målet i sig selv (ibid.: 127). Urbane havebyer (gardens cities) bliver nævnt som et eksempel på en fysisk utopi. Dette begrundes med, at dets fundament er bygget på andre sociale,

økonomiske og institutionelle systemer end de dominerende. Ifølge Marcuse skal urbane havemiljøer ikke ses som målet i sig selv, men som et forslag til ændring af måden at organisere urbane praksisser på (Marcuse, 2016: 127).

Social justice planning anvendes ikke i projektets analyse af de sociale og politiske potentialer i DIY-urbanisme. Her anvendes *empowerment*, som lægger sig indenfor samme plantradition.

2.3.2 Empowerment

Empowerment kan i et planlægningsteoretisk afsæt ses i forlængelse af blandt andet social mobilisering, hvor “*planlægningen er koblet til kollektiv handling og mobilisering nedefra*” (Andersen, 2009: 46). Overordnet set omfatter empowerment-begrebet processer og strategier, der forbedrer og styrker underprivilegeredes handlegapacitet til at kunne modarbejde afmagt og heraf tage kontrol over egne livsbetingelser samt “*materielle, sociale, kulturelle og symbolske ressourcer*” (ibid.: 46). Styrkelse af handlegapacitet skal ikke kun medvirke til at kunne ændre egne livsbetingelser, men også til at styrke mulighederne for at deltage i og have indflydelse på højere niveauer i samfundet (Andersen, 2018: 3). Empowerment kan altså forstås som processer og strategier, der skal medvirke til større social inklusion og demokrati i samfundet (Andersen, 2009: 48).

Der findes forskellige tilgange til empowerment, og her er det den transformative variant, der tages udgangspunkt i. Denne variant er en kritisk tilgang til de ulighedsskabende markedsforhold og magtrelationer i samfundet, hvor der fokuseres på “*kollektiv bevidstgørelse og opbygning af handlegapacitet i forhold til forbedring af socioøkonomiske og sociokulturelle rettigheder og livsbetingelser for underprivilegerede grupper*” (ibid.: 46). Empowerment-tilgangen tager udgangspunkt i spørgsmålet: “*Hvordan modvirkes en social, rumlig, politisk og økonomisk polarisering mellem samfundets ’tabere’ og ’vindere’?*” (Andersen, 2018: 7). Et spørgsmål, der ligeledes er relevant at forholde sig til i et DIY-urbant perspektiv. Det resterende afsnit fokuserer på forskellige dimensioner af empowerment, som potentielt kan ses realiseret gennem DIY-urbane praksisser.

2.3.2.1 Forskellige dimensioner af empowerment

I empowerment skelner man overordnet set mellem to dimensioner, henholdsvis *horisontal* og *vertikal* empowerment. *Horisontal empowerment* omhandler det at styrke netværk mellem sociale grupper på samme niveau. Dette er med fokus på relationen indadtil og nedadtil altså styrkelsen af det interne og flade netværk (ibid.: 3). *Vertikal empowerment* omhandler det at styrke sociale gruppers handlegapacitet udadtil og

opadtil. Med dette menes det at have adgang til og medindflydelse på politiske og økonomiske beslutningsprocesser (Andersen, 2018: 3). Succesfulde empowermentprocesser er ifølge Andersen “*gensidigt forstærkende over tid og udvikles i en dialektik mellem horisontal og vertikal empowerment*” (Andersen, 2009: 50). Udgangspunktet for empowermentprocesser er afhængigt af, hvilken kontekst de indgår i, og hvilken problemstilling der skal adresseres. I relation til dette opstiller Andersen (2009, 2018) fire forskellige empowerment-dimensioner. I relation til projektet er henholdsvis *identitets-empowerment* og *politisk empowerment* især relevant.

- *Identitets-empowerment* omhandler det at forandre en individuel ”taberidentitet” til en kollektiv modstandsidentitet. Det kan være ved at danne netværk og derigennem skabe relationer, der fremmer en kollektiv identitet og bryder med “*individualisering af sociale problemer*” (Andersen, 2009: 50).
- *Politisk empowerment* lægger sig op ad den vertikale empowerment og omhandler det at styrke handlekapaleten til at “*få en stemme og kunne påvirke det politiske og forvaltningsmæssige system*” (Andersen, 2018: 6). Et fokus er blandt andet på at styrke mulighedsrummet for, at uafhængige politiske bevægelser kan mobilisere sig (ibid.: 6).

Det er essentielt, at en gruppe ikke styrker sin egen position eller profil på bekostning af andre underprivilegerede gruppers forhold (ibid.: 7). Det er derfor vigtigt i forbindelse med empowermentprocesser, på både vertikale og horisontale plan, indgår indenfor nogle “*grundlæggende demokratiske og pluralistiske normer*” (ibid.: 7).

Empowerment anvendes i projektet til at analysere de sociale og politiske potentialer i DIY-urbanisme i henholdsvis de fremstillede typologier og de udvalgte cases. Ligesom i *right to the city* tages der her udgangspunkt i borgerne, enkeltindivider eller grupper, og ikke i specifikke målgrupper. Dette er ud fra, at DIY-urbanisme kan ses som en måde, hvorpå borgerne empower deres egen og andres tilegnelse af byen. Typologierne tager udgangspunkt i empowerment på et *horisontalt* og *vertikalt* plan. I casene sættes DIY-urbanisme endvidere i relation til de andre dimensioner. Her er det ligeledes ud fra, hvordan DIY-urbanisme kan ses som en måde, hvorpå borgerne empower sig selv (Fiskerhavnen), samt hvordan DIY-urbanisme anvendes som en empowerment-strategi (Skt. Kjelds Kvarter).

2.4 Opsamling

Der er i kapitlet præsenteret projektets teoretiske fundament. Indledningsvis er der kort præsenteret projektets afsæt fra den kritiske teori. Der er præsenteret et generelt kritisk perspektiv på de sociale, økonomiske og politiske processer, der skaber rumlig segregation i byen. I forlængelse heraf er *gentrificering* introduceret, da det indgår i analysen af DIY-urbanisme i en dansk byplankontekst.

Projektets tre hovedteoretiske greb er herefter præsenteret, henholdsvis *right to the city*, *social justice planning* og *empowerment*. *Retten til byen* anvendes i typologierne til analyse af, hvorfor borgere udfolder DIY-urbane praksisser, altså hvorvidt det er et krav (*demand*) om eller et opråb (*cry*) om, en tilstræbelse efter, urbane og samfundsmæssige forhold. I forlængelse heraf anvendes *empowerment* i typologierne og casene til analyse af sociale og politiske potentialer i DIY-urbanisme.

Kapitel 3: Metodiske valg

Dette kapitel omhandler de metodiske valg, der er foretaget i projektet, til indsamling af relevant viden og empiri for at kunne besvare problemformuleringen. Der er taget udgangspunkt i arbejdsspørgsmålene: *Hvordan kan DIY-urbanisme undersøges med udgangspunkt i et litteraturreview med henblik på at få en bred forståelse af begrebet, og hvilke metoder kan hjælpe med at sætte det i en dansk byplankontekst?* Til at kunne danne en bred forståelse af DIY-urbanisme foretages et *litteraturreview* af nyere og fremtrædende forskning på området, hvilket er med inspiration fra Robin Kiteley og Chris Stogdon (2014) og Aarhus Universitets onlinekatalog for litteraturreview (2018). Dette bliver suppleret med nogle *kvalitative ekspertinterviews* med erhvervs- og fagpersoner på området. Ekspertinterviewene skal ligeledes hjælpe med at sætte begrebet i relation til en dansk kontekst, og den metodiske fremgangsmåde til interviewene er med inspiration fra Steiner Kvale og Svend Brinkmann (2015). Til at kunne danne større forståelse om DIY-urbanisme i dansk byplankontekst arbejdes der med nogle uddybende eksempler, der med inspiration fra Bent Flyvbjerg (2010) defineres som cases. Disse er henholdsvis Skt. Kjelds Kvarter på Østerbro, Carlsberg Byen på Vesterbro/Valby og Fiskerhavnen i Sydhavnen.

3.1 Forskningslitteraturreview

Som nævnt er der foretaget et litteraturreview. Overordnet set er et litteraturreview en afdækning af litteratur omkring en bestemt problemstilling, emne eller begreb og derved en god måde til at danne en holistisk forståelse af DIY-urbanismebegrebet.

Kiteley og Stogdon (2014) definerer et litteraturreview som værende et “*omfattende resume af ideer, problemer, tilgange og forskningsresultater, der er blevet udgivet om et bestemt genstandsområde eller emne*” (Kiteley & Stogdon, 2014: 6 – egen oversættelse). De pointerer, at et review ikke skal beskrive alt, hvad forskeren har læst, men skal ses som en kritisk syntese af, hvad der på rimeligvis kan blive påstået ud fra den anvendte litteratur, og hvilke områder der stadig mangler at blive undersøgt i videre forskning (ibid.: 6). Der findes forskellige former for litteraturreview, og projektet her er inspireret af et forskningslitteraturreview (egen oversættelse af *research literature reviews*) ud fra Aarhus Universitets onlinekatalog for litteraturreview. Et forskningslitteraturreview er en grundig undersøgelse og afdækning af videnskabelig litteratur om det undersøgte felt og anvendes oftest til at kortlægge pågældende problemstilling ud fra en systematisk og transparent tilgang (Web 2). Det lægger sig i forlængelse af det systematiske review, som Hans Lund et al. (2016) i en kortfattet og dækkende version definerer som:

“en struktureret og planlagt syntese af originale studier, der består af prædefinerede forskningsspørgsmål, inklusionskriterier, søgningsmetode, selektionsprocedurer, kvalitetsvurdering, dataudvælgelse og dataanalyse”
(Lund et al., 2016: 123 – egen oversættelse).

Det er altså en systematiseret og planlagt tilgang til valg af søgemetoder og databaser, hvordan litteraturen udvælges og læses, og hvordan dataene efterfølgende anvendes. Til forskel fra det systematiske review anvendes der i forskningslitteraturreviewet “*nødvendigvis ikke standard søgeprotokoller eller afrapportering*” (Web 2).

Der vil på baggrund af litteraturreviewets vidensindsamling og læsning heraf blive opstillet nogle typologier, der skal give et bud på, hvordan DIY-urbanisme kan struktureres. Da der ikke findes meget dansk litteratur på området, er der hentet viden fra international forskning. I det følgende præsenteres, hvordan den anvendte litteratur er udvalgt og læst.

3.1.1 Udvalgelse af tekster

Indledningsvis blev der læst bredt af litteratur på området, som gav en introduktion til nye begreber samt referencer til andre videnskabelige værker, og det var i denne proces, at der blev opnået en erkendelse af DIY-

urbanismefeltets omfang. Det har været problemfeltet, der har været styrende for afgrænsningen af litteraturvalg. Efter et vist indblik i litteraturen blev det præciseret, hvad der søgtes efter, og efterfølgende gået mere systematisk til værks. Her blev der igen hentet inspiration fra Aarhus Universitets onlinekatalog vedrørende systematisk litteratursøgning, hvor man “*griber søgeprocessen struktureret an [...] overvejer grundigt dine søgeord, valg af databaser, brug af forskellige søgemetoder samt reflekterer over de søgeresultater, du får undervejs i processen*” (Web 3). I litteratursøgningen er der derfor reflekteret over, hvilke søgeord og tilhørende synonyme og akronymer der kunne være relevante. Der er ligeledes reflekteret over, hvilke sammenhænge DIY-urbanisme optræder i, da terminologien for et fagområde kan være inkonsistent (Web 3). Søgeord er valgt ud fra begreber og gentagne ord præsenteret i den indledende læste litteratur. Her har det været termer, hvori DIY direkte indgår, og termer, der dækker over samme praksisser eller repræsenterer en del af DIY-forståelsen. I tabel 1 er de mest anvendte søgeord oplistet.

Direkte begreber	Lignende begreber	Beslægtede begreber
<i>Do-it-yourself (DIY) urbanism</i>	<i>Tactical urbanism</i>	<i>Placemaking</i>
<i>Do-it-yourself (DIY) urbane design</i>	<i>Informal urbanism</i>	<i>Autonomous</i>
<i>Do-it-yourself (DIY) planning</i>	<i>Guerilla urbanism</i>	<i>Makeshift city</i>
	<i>Temporary urbanism</i>	
	<i>Grassroots urbanism</i>	

Tabel 1: Liste over de mest anvendte søgeord inddelt efter tilknytning til genstandsfeltet. Der er søgt på både dansk og engelsk.

Der blev søgt i databaser efter litteratur på www.rex.kb.dk og Google Scholar. Disse vurderes til at være fyldestgørende til indsamling af akademisk litteratur, da de begge indeholder en bred vifte af dansk og international litteratur fra henholdsvis en række danske folke- og universitetsbiblioteker og fra Googles egen database.

Udover litteratur fundet gennem søgning er der gennem læsning af litteratur fundet referencer til anden relevant litteratur. Dette er en udviklende proces, der skaber en bred skare af tekster, og som hele tiden kan tage nye retninger. Det er derfor vigtigt at have problemfeltet for øje som en form for afgrænsning. Her kan det være en hjælp at opstille nogle inklusions- og eksklusionskriterier (Web 3). I litteratursøgningen er der opstillet følgende kriterier:

- *Skal have en relation til urban litteratur (da DIY kan relatere til mange andre felter i videnskaben)*
- *Primært nyere litteratur; 5-10 år gammel (da der prøves at give et nutidigt billede af DIY-urbanisme)*

- Primært akademisk litteratur (som det beskrives senere, er der også anvendt ikke-akademisk litteratur til at give eksempler på DIY-urbane praksisser)

Der har været litteratur, hvor overskrifterne har svaret til søgekriterierne, men hvor indholdet ikke passede til problemformuleringen, og vice versa hvor overskrifterne ikke passede, men hvor indholdet var anvendeligt (det er for eksempel artikler, som er blevet henvist gennem anden litteratur).

3.1.2 Læsning af tekster

I selve læsningen af den udvalgte litteratur er der gået tematisk til værks, hvilket vil sige, at der er kigget efter bestemte temaer i teksterne. Litteraturen er enkeltvis sat ind i et andet dokument ud fra temaer om blandt andet (1) *Hvordan defineres DIY-begrebet?* (2) *Hvorfor og hvordan udfoldes DIY-urbanisme?* (3) *Hvilke praksisser går igen?* (4) *Hvilke teoretiske og metodediske rammer har indvirkning på feltet?* Ved efterfølgende at læse på tværs af teksterne er det vurderet, hvordan indsamlingen af viden kan fremstilles. Som beskrevet tidligere blev undersøgelsen af feltet tilgået mere systematisk efter den indledningsvise screening af feltet (og der er derfor gået tilbage til tidligere litteratur, som har vist sig at være relevant).

Der anvendes i alt 17 værker til mere nærgående læsning, hvoraf 12 er videnskabelige artikler, og 5 er bøger (heraf er 3 værker et kapitel i en bog). Det er primært seks forfatteres forskning, der tages udgangspunkt i. Dette er værker, der oftest er citeret, og/eller værker, hvis forfattere har beskæftiget sig omfattende med feltet.

FAKTA OM LITTERATUR

Den meste litteratur er produceret mellem 2013-2015 og er primært fra USA, men lande som Australien og England er også godt repræsenteret. Litteratur fra Sydamerika er ligeledes vel repræsenteret, men her er det primært under navne som *informal urbanism* og *favela*.

Faktaboks 1: Mest produceret litteratur efter år og land.

Hovedforskere	Forskning og anvendelse
Gordon Douglas (2014, 2018)	Urban sociolog har lavet omfattende etnografiske studier af DIY-urbanisme primært i de amerikanske stater. Her har han konkretiseret sit arbejdsområde til at fokusere på den del af DIY-urbanisme, han kalder <i>DIY-urbanism design</i> . Han bruges gennemgående i projektet til at beskrive DIY-urbanisme primært vedrørende de mikro-spatiale, ikke officielt godkendte praksisser af funktionel karakter (jf. <i>kapitel 4 og 5</i>).

Hovedforskere	Forskning og anvendelse
<i>Emily Talen</i> (2015)	Urban geograf og forsker i urbane design og forholdet mellem det byggede miljø og social retfærdighed. Beskæftiger sig ligeledes med DIY-urbanisme i en amerikansk kontekst ud fra en overordnet analyse af fænomenet set i et historisk perspektiv. Hun anvendes ligeledes løbende i projektet til at beskrive DIY-urbanismebegrebet og kulturen herom (jf. <i>kapitel 4 og 5</i>).
<i>Kurt Iveson</i> (2013)	Urban geograf, hvis forskning omhandler social retfærdighed i byen og mere konkret omkring det offentlige rum som sted for civil og demokratisk udfoldelse. Beskæftiger sig med DIY-urbanisme i en australsk kontekst med et stærkt fokus på den politiske scene omkring fænomenet. Bruges primært til at beskrive dette (jf. <i>kapitel 5</i>).
<i>Megan E. H. LaFrombois</i> (2017)	Urbanist og har en kritisk feministisk tilgang til analyse af DIY-urbanisme med udgangspunkt i en amerikansk kontekst. Jævnfør sit teoretiske ståsted beskæftiger hun sig blandt andet med de samfundsmæssige forhold, DIY-urbanisme påvirker og selv indgår i. Hun anvendes løbende i projektet primært til introduktion af begrebet (jf. <i>kapitel 4</i>).
<i>Louise Fabian og Kristine Samson</i> (2014, 2016)	De er begge lektorer. Fabian beskæftiger sig blandt andet med kulturelle studier af byrum. Hun har sammen med Samson, som ligeledes beskæftiger sig med byrum ud fra et performativt og socialt perspektiv, skrevet en række artikler vedrørende DIY-urbanisme. Dette er et kritisk blik på den strategiske anvendelse af DIY-urbanisme i planprocesser og vil primært anvendes herefter i beskrivelsen af DIY-urbanisme i en dansk plankontekst (jf. <i>kapitel 6</i>).

Tabel 2: En kort introduktion til de mest anvendte forskere i projektet med udgangspunkt i deres forskning og anvendelse i projektet.

Afdækning af DIY-urbanismebegrebet bliver præsenteret i to kapitler.

(1) En introduktion til DIY-urbanisme ud fra en begrebsafklaring samt et bud på, hvilke by- og planarenaer DIY-urbanisme udspiller sig på (jf. *kapitel 4*). (2) Typologier over DIY-urbanisme, som betegner forskellige måder, borgerne tilegner sig byen på. Disse er opdelt ud fra, hvilke praksisser og herunder styrende incitamenters der kendetegner DIY-urbanisme (jf. *kapitel 5*).

Litteraturreviewet ligger til grund for by- og planarenaer og typologierne, men præsenteres ikke direkte i projektet. Til at understøtte med eksempler på DIY-urbane praksisser anvendes der ikke-videnskabelig litteratur, den såkaldte *grå litteratur*². Mange af de eksempler, der anvendes, er præsenteret i litteraturen,

² Grå litteratur (grey literature) defineres af Kiteley og Stogdon som “Newsletters, policy documents, some research reports, leaflets [...] unpublished conference papers, blogs, tweets, bulletin board and other social media postings” (Kiteley & Stogdon, 2014: 4).

hvorefter der via internettet er læst mere op omkring disse. Andre anvendte eksempler er fundet ud fra egen researchscreening på internettet.

3.2 Kvalitative forskningsinterviews

Til at besvare problemformuleringen er det som en supplerende metode i projektet valgt at arbejde med det kvalitative forskningsinterview. Interviewene skal være med til at give en aktuel forståelse af DIY-urbanisme, udover hvad der gives i litteraturen, specielt henvendt til en dansk kontekst. Det er derfor valgt at interviewe eksperter på området. Personer, der direkte eller indirekte har arbejdet eller arbejder med området i en erhvervs- eller forskningsmæssig sammenhæng. Uddybende profilttekst om respondenter vil beskrives senere i afsnittet.

Den tekniske rammesætning for interviewene er en semistruktureret tilgang, hvilket vi siger, at interviewet i mindre grad er struktureret, dog med nogle emner og problemstillinger, der ønskes undersøgt. Denne tilgang er valgt, da det giver mulighed for, at samtalen åbner op for nye vinkler og emner, der som udgangspunkt ikke var planlagt med. Intentionen er, at de interviewede ikke skal føle sig begrænsede i deres udtalelser, og at interviewet udvikler sig i en gensidig dialog ud fra emnet.

3.2.1 Tematisering af interview

Forberedelsen af interviewene er inspireret af, hvad Kvale og Brinkmann (2015) kalder *tematisering*, hvilket vil sige, at der inden interviewet er dannet en teoretisk afklaring af emnet, der undersøges, og at forholdene for interviewet er planlagt. Der tages her udgangspunkt i tre hv-spørgsmål, der er gode at forholde sig til i forhold til planlægning af et interview. Disse er *hvorfor*, *hvad* og *hvordan* (Kvale & Brinkmann, 2015: 158)³.

Hvorfor?: “Afklaring af formålet med undersøgelsen”.

Formålet med interviewene er at udvide egen videnshorisont om DIY-urbanisme og få en aktuel forståelse af DIY-urbanismens betydning og udfoldelse i Danmark.

Hvad?: “Erhvervelse af forhåndsviden om det emne, der skal undersøges”.

Udover fordybelse i både national og international litteratur om emnet (heriblandt de interviewedes forskning) forsøges begrebet gjort mere overskueligt gennem nogle typologier.

³ De tre nedenstående citater er fra denne kilde: (Kvale & Brinkmann, 2015: 158)

Hvordan?: "Tilegnelse af kendskab til forskellige teorier om og teknikker til interview og analyse og beslutning om, hvilke der skal bruges for at opnå den intendede viden".

På baggrund af tidligere erfaringer med semistrukturerede interviews er denne interviewteknik valgt. Interviewformen er relevant, da der lige præcis søges viden, der ligger udenfor egen forståelse og udvalgte nedslagspunkter.

3.2.2 Valg af respondenter

Det er valgt at tale med tre eksperter på området. Det vil sige personer, der enten erhvervs- eller forskningsmæssigt arbejder med DIY-urbanisme. Dette har været essentielt for at få et aktuelt indblik i DIY-feltet i Danmark, hvilke praksisser der er gældende, og hvilke rammebetingelser der har betydning for dets eksistens og realisering.

Tidligt i projektet blev det valgt at interviewe projektleder i Miljøpunkt Amager Lise Arre, som blandt andet beskæftiger sig med grønne byrum. Arre er interviewet for at få et bud på, hvilke processer man skal gennemføre for at kunne deltage i eller udfolde selvorganiserede praksisser. Miljøpunkt Amager har i mange år faciliteret og været involveret i projekter, der har karakter af DIY-urbanisme, såsom urbane havefællesskaber, Prags Boulevard 43 og PARK(ing) Day. Vedrørende de urbane haver og begivenheden PARK(ing) Day var det specielt interessant at høre om, hvorfor og hvordan de valgte at facilitere disse DIY-urbane aktiviteter.

Af forskere på området er det valgt at interviewe adjunkt på Roskilde Universitet Martin Frandsen, der i sin forskning beskæftiger sig med *aktionsforskning*, *deltagende design* og *sociale læreprocesser*. Frandsen har aktivt arbejdet med DIY-urbanisme i forskellige organisationer, heriblandt Supertanker, som var inde over områdefornyelsen i Skt. Kjelds Kvarter, en case, der præsenteres senere. Endvidere er det valgt at interviewe lektor i performancedesign på Roskilde Universitet Kristine Samson, som har beskæftiget sig med de brasilianske *favela*⁴, og som med inspiration herfra i et samarbejde med Louise Fabian har forsket i og skrevet flere forskningsartikler om DIY-urbanisme. Deres forskning bruges i projektet. Interessen ved begge interviews er især deres forståelse af DIY-urbanisme, hvordan det udspiller sig i Danmark, og hvilke samfundsvilkår der er for disse aktiviteter.

Interviewene varierede mellem 30-60 minutter og blev med forespørgsel optaget til senere brug. Afhængigt af respondenteren varierer spørgeguiden ud fra dennes ekspertområde. Interviewene er foretaget, da det har

⁴ Brasiliansk-portugisisk betegnelse for selvorganiserede slum-, byområder, oftest henvist til Brasilien.

givet en større forståelse af DIY-urbanisme specielt i en dansk kontekst, som har været brugbar til eget arbejde med begrebet. Det er kun i mindre grad, at interviewene bruges direkte i projektet. Interviewene er vedlagt som lydfiler i bilag (Bilag 1).

3.3 Casestudie

Som en del af arbejdet med problemstillingen er det valgt at dykke ned i nogle enkelte dybdegående DIY-urbane eksempler, hvad der vælges at definere som cases, der skal illustrere DIY-urbanisme i en dansk byplankontekst. Der er trukket på inspiration fra caseorienteret arbejde i forhold til udvælgelse og anvendelse af disse cases. Afsnittet vil derfor omhandle udfordringerne og mulighederne ved et casestudie, begrundelse for valg af cases samt en kort beskrivelse af disse. Dette gøres med udgangspunkt i Bent Flyvbjergs *Fem misforståelser af casestudie* (2010). Undersøgelsen af de valgte cases i projektet har ikke samme karakter som Flyvbjergs mere dybdegående forståelse og arbejde herom, men hans beskrivelser om udvælgelsesstrategier og casestudiets generelle relevans har været nyttig til egen refleksion over valg af relevante cases.

Caseorienteret arbejde har ifølge Flyvbjerg længe været og er til stadighed underlagt en del kritik vedrørende dets reliabilitet og validitet. Ud fra denne kritik identificerer Flyvbjerg fem generelle misforståelser, som har præget den konventionelle forståelse af casestudiet.

“(1) teoretisk viden er mere værdifuld end praktisk viden; (2) man kan ikke generalisere ud fra enkelttilfælde, og derfor kan enkeltstående casestudier ikke bidrage til videnskabelig udvikling; (3) casestudiet egner sig bedst til udvikling af hypoteser, mens andre metoder er mere velegnede til tese-test og teoridannelse; (4) casestudiet har tendens til verifikation; og (5) det er ofte vanskeligt at sammenfatte konkrete casestudier”.

(Flyvbjerg, 2010: 463).

Flyvbjerg gør op med disse misforståelser og vægter den kontekstafhængige viden, der er central i caseorienteret arbejde, som afgørende for et menneskes udvikling fra *“regelbundne begyndere til helbefarne eksperter”* (ibid.: 466). Han afsværger ikke den kontekstuafhængige viden i samfundsvidenskaberne, der især er relevant i læringsprocessens begyndelsesfase for at danne viden om bredere teoretiske begreber, men da der ikke findes nogen egentlig epistemisk teori, er samfundsvidenskaberne bundet til den kontekstafhængige viden. Det er derfor, at man kun ved selv at opnå en dybere kontekstuel forståelse af et område kan bevæge

sig til ekspertstadiet i læringsprocessen. Til tilegnelsen af denne viden og til videre læringsproces står casestudiet derfor som en central metode (Flyvbjerg, 2010: 468).

3.3.1 Caseudvælgelse

I sit opgør med de fem misforståelser opfører Flyvbjerg en række strategier for valg af cases. En intelligent og strategisk udvalgt case er central for dens generaliserbarhed og dermed for at kunne besvare sin problemstilling (ibid.: 473-475).

Der er strategisk udvalgt nogle cases, hvor det har været litteraturstudiet, der har defineret udvælgelseskriterierne for casene. De tre udvalgte cases er henholdsvis *Skt. Kjelds Kvarter* på Østerbro, *Carlsberg Byen* på Vesterbro/Valby og *Fiskerhavnen* i Sydhavnen. Casene er valgt som illustrationer på DIY-urbanisme og samtidig belyser de variationen af måder DIY-urbanisme udfoldes på i en dansk kontekst. De udvalgte cases læner sig derfor op ad, hvad der kendetegnes som ”cases med maksimal variation”, hvor forskelligartede cases vælges til at opnå viden om betydningen af variationen af det undersøgte felt.

De to første cases kan ses i forlængelse af, hvad Flyvbjerg beskriver som *paradigmatiske cases*, hvilket vil sige cases, der “*belyser mere generelle egenskaber ved et samfund*”, og som anvendes som *mønstreksempler* på genstandsfeltet, casen vedrører (ibid.: 477). *Skt. Kjelds Kvarter* og *Carlsberg Byen* repræsenterer på hver deres måde en planlægningsproces, hvori DIY-urbanisme indgår som en midlertidig del i fornyelsen. *Fiskerhavnen* repræsenterer et område med karakter af DIY-urbankultur og kan karakteriseres ved, hvad Flyvbjerg kalder en *atypisk case* hvor der opnås information om en usædvanlig case som oftest er rig på ny information og derfor er god til at repræsentere en udvidet forståelse af DIY-urbanisme (ibid.: 475).

3.3.1.1 Litteratur til beskrivelse af cases

Casestudierne er baseret på forskellige former for litteratur. Til forskel fra litteraturreviewet anvendes der hovedsagelig ikke-videnskabelige kilder til at beskrive casene. Der tages udgangspunkt i både offentlige rapporter, projektreferater, hjemmesider, avisartikler og opslag samt debatindlæg på det sociale medie Facebook. Nærmere beskrivelse forekommer i præsentationen af casene. Da nogle af disse kilder fremstilles mere subjektiv end for eksempel videnskabelig litteratur, kan der i højere grad stilles spørgsmål ved deres troværdighed og udsagnskraft. Derfor er der reflekteret over, hvad hensigten med kilden er, og gjort klart, hvem afsenderen er. Og hvor det anvendes til faktuelle eller historiske beskrivelser, er der anvendt flere kilder.

3.4 Opsamling

Der er i kapitlet gennemgået de tre metodiske tilgange, projektet har anvendt for at opnå viden om det undersøgte emne og besvarelse af problemformuleringen. Den centrale metode i projektet er et *litteraturreview* af relevant og fremtrædende forskning om DIY-urbanisme, hvilket primært er med udgangspunkt i en amerikansk kontekst. Der vil på baggrund heraf gives et bud på, hvad DIY-urbanisme omfatter. Dette præsenteres gennem en overordnet introduktion af begrebet ud fra en begrebsafklaring, og ud fra hvilke by- og planarenaer det udspiller sig på (jf. *kapitel 4*). Dernæst struktureres DIY-urbanisme gennem nogle typologier, ud fra hvilke praksisser og herunder incitamenter der kendetegner begrebet (jf. *kapitel 5*). Litteraturreviewet støttes op af en række semistrukturerede ekspertinterviews, der ligeledes skal hjælpe til at belyse begrebet især med fokus på en dansk kontekst. Sidst i projektet er der fremlagt tre forskellige og uddybende danske eksempler på DIY-urbanisme, hvad der defineres som cases. Disse belyser variationen af DIY-urbanisme i en dansk byplankontekst.

Kapitel 4: Introduktion til Do-It-Yourself urbanisme

Dette kapitel giver en introduktion til DIY-urbanisme ud fra en gennemgang af måder, begrebet bliver defineret på, hvilket opsummeres og sammenfattes. I forlængelse af begrebsafklaringen beskrives nogle overordnede værdier i DIY-urbanisme. Afslutningsvis gives et bud på, hvilke by- og planarenaer DIY-urbanisme udspiller sig på. Dette skal ses som et supplement til næste kapitels typologier over DIY-urbanisme. Det ønskes i kapitlet at besvare arbejdsspørgsmålet: *Hvilke forskellige forståelser er der af DIY-urbanisme, og herunder hvilke by- og planarenaer udspiller DIY-urbanisme sig på?* Til at besvare arbejdsspørgsmålet er kapitlet delt op i to dele: 1) *Begrebsafklaring: et review af definitioner* og 2) *DIY-urbanisme i planfeltet: by- og planarenaer*.

4.1 Begrebsafklaring: et review af definitioner

Som beskrevet i introduktionen til projektet har DIY-urbanisme fået stor interesse i urbane studier de seneste år. De borgerinitierede mikro-spatiale praksisser i det urbane rum kædes sammen med en række begreber såsom *guerilla-*, *græsrods-*, *midlertidig-*, *hverdags-*, *deltagende-*, *taktisk-*, *pop-up-*, *uformel-*, *bottom-up-* og *open source-urbanisme* (Iveson, 2013: 941; Talen, 2015: 135; Fabian & Samson, 2014: 39; Lydon *et al.*, 2012: 1-2; LaFrombois, 2017: 425). Disse termer dækker ligesom DIY-urbanisme over et bredt spektrum af urbane praksisser.

Den australske urbane geograf Kurt Iveson beskriver, at disse mikro-spatiale urbane praksisser omfatter en bred vifte af aktiviteter såsom “*guerilla- og fællesskabshaver [...] flash mobbing og lignede aktiviteter [...] brug af forladte bygninger til forskellige aktiviteter; subkulturens praksisser som graffiti og gadekunst og så videre*” (Iveson, 2013: 941 – egen oversættelse). Det er altså både materielle praksisser, hvor der foretages konkrete fysiske tiltag i byen, og immaterielle praksisser såsom *flash mobbing*; kortvarige oftest morsomme handlinger udført af en gruppe mennesker i det offentlige rum. Iveson beskriver videre, at der dog ikke er helt enighed om, hvordan disse praksisser skal begrebsliggøres. Det konstateres, at variationen i at begrebsliggøre borgerinitierede mikro-spatiale urbane praksisser handler om, hvilke praksisser der fokuseres på, for eksempel de midlertidige praksisser (*temporary urbanism*). Iveson bruger selv betegnelsen med DIY-urbanisme som en bred betegnelse om disse fænomener. DIY-urbanisme kan overordnet set beskrives som et paraplybegreb for borgerinitierede mikro-spatiale urbane praksisser af varierende karakter. Dette vil næste kapitel prøve at strukturere gennem nogle ideelle typologier.

Resten af afsnittet vil beskæftige sig med, hvordan begrebet defineres i mainstreamlitteraturen. Nogle af de fornævnte begreber vil introduceres løbende for at illustrere forskellen i måden at begrebsliggøre de borgerinitierede urbane mikro-spatiale praksisser på.

4.1.1 DIY-urbanisme præsenteret gennem litteraturen

I litteraturen bruges DIY-urbanisme primært om *unsanctioned* og *unauthorized* praksisser altså praksisser, der ikke officielt er godkendt. Mange af disse praksisser lægger sig derfor i grænselandet mellem, hvad der er lovligt og ulovligt. Noget, der imidlertid kan være svært at vurdere (og som er afhængigt af, hvor der tages udgangspunkt).

LaFrombois definerer således DIY-urbanisme som værende *ikke officielt godkendte mikro-spatiale praksisser udført af borgerne selv udenom det officielle plansystem. Disse har karakter af at være midlertidige,*

funktionelle og kreative og udfoldes med et fokus på skabelse eller tilegnelse af byens rum (LaFrombois, 2017: 425 – ikke direkte oversat og derfor ingen “...”).

Det er som udgangspunkt ikke praksisser, der er betalt for eller igangsat af planmyndigheder, men derimod af individer eller uformelle grupper, der frivilligt tager byudviklingen i egne hænder (ibid.: 425). Det kan være eksempler som det konkret at omdanne en ubrugt telefonboks til en bogreol til selvorganiserede *happenings* i det offentlige rum. I nogle tilfælde er det en bevidst tilgang at undgå involvering fra myndigheder. Den amerikanske urbane forsker Donovan Finn beskriver tilgangen til DIY-urbanisme med, at *“ideen med disse inventioner er at undgå involvering, støtte og godkendelse fra myndigheder”* (Finn, 2014: 383 – egen oversættelse). Denne tilgang kan have flere begrundelser, blandt andet at det kan tage lang tid at foretage DIY-urbane aktiviteter gennem det offentlige plansystem, og at nogle praksisser bevidst er i opposition til den gældende plandiskurs. Som den urbane geograf Ann Deslandes beskriver, indikeres der i selve navnet do-it-yourself en form for anti- eller ikke-professionel tilgang til planlægning, og de såkaldte do-it-yourself’ere kan derfor ses som en form for *amatuer city-makers* (Deslandes, 2013: 218).

Mange tilslutter sig denne form for beskrivelse af DIY-urbanisme, der kan karakteriseres som mainstreamforståelse af DIY-urbanisme. En af dem, som har bidraget til denne forståelse, er sociolog Gordon Douglas. Han beskæftiger sig mere konkret med de fysiske og funktionelle DIY-urbane praksisser, hvad han kalder *do-it-yourself urban design*, som defineres:

“småskala og uautoriserede, men bevidst funktionelle og borgerorienterede fysiske inventioner sigtet mod at forbedre det urbane gadebillede [streetscape] inspireret af de eksisterende planforhold”

(Douglas, 2014: 27 – egen oversættelse).

Douglas’ definition beskriver her feltet ud fra et designperspektiv som værende småskala praksisser, som er foretaget uden officiel godkendelse. De har til sigte at forbedre forhold i det offentlige rum inspireret af den allerede eksisterende infrastruktur og æstetik og manglerne heri. Et eksempel er den canadiske gruppe Urban Repair Squad, hvis fokus er på at fremme sikkerheden i byens infrastruktur for eksempel ved at optegne fodgængerovergange eller cykelstier på trafikerede veje (Web 4). I forlængelse af denne definition beskriver Douglas, at det er urbane praksisser, som professionelle planlæggere selv kunne have foretaget. Praksisserne her er eksempler på tiltag, der udfordrer, hvad han mener er et dominerende syn på ikke officielt godkendte mikro-spatiale praksisser som værende vandaliserende altså have en ødelæggende karakter (Douglas, 2018: 21).

Samtlige forskere (Iveson, 2013, Douglas, 2018, Talen, 2015, LaFrombois, 2017 m.fl.) gør ligeledes op med forståelsen af ikke officielt godkendte borgeraktioner som værende vandaliserende. De tillægger i højere grad disse praksisser at være en måde, hvorpå borgere aktivt involverer sig i politiske, sociale eller æstetiske problemstillinger i byen.

Den urbane geograf Emily Talen beskriver, at DIY-urbanisme kan ses med afsæt i den urbane *self-help* aktivisme og som et led i at gøre byer mere autentiske og humane (Talen, 2015: 138). Dette bliver bakket op af LaFrombois, som beskriver, at logikken er, at man ved at ændre det fysiske miljø kan påvirke en social transformation, idet de gældende sociorumlige forhold udfordres (LaFrombois, 2017: 427). DIY-urbanisme kan dog også være ødelæggende og være udført ud fra egoistiske motiver. Eksempelvis nogle former for graffitimaleri, hvis eneste sigte er at male tags, eller når folk af egen interesse vælger at opføre noget i et byområde, uden at det nødvendigvis har en værdi for *common good*, det fælles bedste.

Selvom det meste af litteraturen beskæftiger sig med og definerer DIY-urbanisme ud fra ikke officielt godkendte praksisser udenom det formelle plansystem, er der også definitioner, som åbner op for et lidt større spektrum af borgerinitierede mikro-spatiale urbane praksisser. Emily Talen definerer DIY-urbanisme som "*beboergenererede, billige, oftest midlertidige inventioner og [...] en proces, hvor samfundsaktivister tager byplanlægning i deres egne hænder*" (Talen, 2015: 135 – egen oversættelse). Hun beskriver videre, at denne urbane tilgang oftest kan ses i modsætning til ekspertstyret og bureaukratisk planlægning. Til forskel fra de andre definitioner beskrives disse praksisser ikke udelukkende ved at være "ikke officielt godkendte" eller "udenom det formelle plansystem". For som hun beskriver, kan det være svært at skelne mellem, hvad man kan betegne som DIY-urbane udfoldelser, der er "bottom-up vs. top-down", "planlagte vs. ikke planlagte" og "kontrollerede vs. spontane" (ibid.: 145). Det kan begrundes med, at mange DIY-urbane praksisser i stigende grad udfoldes i mere formelle rammer, hvilket vil sige, i samarbejde med eller med godkendelse fra planmyndigheder.

Et eksempel på DIY-urbanisme, som er udført med officiel godkendelse, og som lægger sig i forlængelse af DIY-urbanismens aktivistiske kultur, er PARK(ing) Day. Begivenheden nævnes i mange artikler om DIY-urbanisme og bliver set som et af de første store DIY-urbane projekter i USA. Den vil kort uddybes herunder med udgangspunkt i arkitekt og medskaber af begivenheden Blaine Merkers beskrivelse (2010).

PARK(ing) Day startede oprindeligt i San Francisco. Kunst- og designkollektivet Rebar, der bestod af urbane aktivister, valgte tilbage i 2005 at omdanne et parkeringsareal til et midlertidigt grønt område (Merker, 2010: 45). Det foregik på en udvalgt parkeringsplads i centrum af San Francisco, som Rebar mod betaling fik

tilladelse til at anvende, og som i to timer var forvandlet til en lille midlertidig park. Parken bestod af en simpel konstruktion i form af et græsunderlag, et træ og en bæk (Merker, 2010: 45). På lovlig vis blev parkeringspladsen i de to timers lejemål anvendt som et sted for afslapning og socialisering modsat dets normative brug som sted for parkering af biler (ibid.: 45). Erfaringerne fra begivenheden var positive, og folk tog eksperimentet til sig (ibid.: 45-46). Merker beskriver, hvordan et allerede defineret rum bliver brugt til noget alternativt, og at denne midlertidige aktivitet kan være med til at lægge et fundament for en strukturel ændring, hvilket kan siges er et generelt potentiale i DIY-urbanisme (ibid.: 46, 49). Efter de to timer, begivenheden varede, blev stedet igen en parkeringsplads. Billeder og optagelser af aktiviteten blev lagt op på Rebars hjemmeside og spredte sig viralt på nettet, hvilket resulterede i, at der i de efterfølgende uger blev delt lignende billeder fra andre aktivister, og at Rebar modtog feedback fra folk i hele verden omkring projektet (ibid.: 46). Ifølge Merker skyldtes dette blandt andet *“the combination of the iconic image of parking-space-as-park and its accompanying descriptive name created a ‘sticky’ idea”* (ibid.: 46) altså aktivitetens simple taktik og et tilsvarende genkendeligt navn. Rebar lavede på baggrund af PARK(ing) Day en *how-to*-manual, så andre kan komme i gang med lignende udfoldelser (ibid.: 46). Ved at dele manualen på internettet opfordrede og inspirerede de andre aktører til at komme i gang og fungerede som en slags *open source-tilgang*. Derved styrkes andre aktørers muligheder og handlekapacitet til at *do-it-yourself* (jf. *empowerment*). Begivenheden er i dag en global begivenhed. For eksempel blev der i 2011 opsat 975 PARK(ing) Day-parker i 35 lande (Finn, 2014: 383). Det har fået sin egen uofficielle årlige markeringsdag. Det er den tredje fredag i september og bliver også praktiseret i Danmark.

Open source og tactical urbanism – nyere tendenser i DIY-miljøet

Begrebet *open source* er i nyere tid sat i relation til DIY-urbanisme. Det skyldes øget vidensdeling på internettet af erfaringer med DIY-urbanisme og opfordringer til, at andre kommer i gang. Det er blandt andet grupper, der via de sociale medier eller på egne hjemmesider udveksler erfaringer om DIY-aktiviteter. Den canadiske DIY-aktivistiske gruppe Urban Repair Squad deler for eksempel via deres hjemmeside videoer og billeder med tekst omkring, hvordan man selv kan forbedre infrastrukturelle forhold i byen. På det sociale medie Facebook er der mange grupper, der beskæftiger sig med DIY-urbanisme. Her er det ikke kun i forhold til udveksling af erfaringer, men også som en platform, hvor grupper organiserer sig og koordinerer DIY-urbane aktiviteter. Her findes der mange grupper, der beskæftiger sig med urbane haver og med, hvordan man selv kan gøre byen grønnere. De sociale medier bruges også til at koordinere og arrangere begivenheder. Det kan være pop-up-aktiviteter som for eksempel den globale begivenhed PARK(ing) Day, hvor parkeringsarealer en dag om året omdannes til anden brug. PARK(ing) Day bliver af borgere, men også af institutioner koordineret via Facebook som for eksempel Miljøpunkt Amager i Danmark. Erfaringer med DIY-urbane aktiviteter udveksles også gennem gratis tilgængelige manualer og guides på internettet. Skribent Mimi Zeiger har for eksempel skrevet en række offentligt tilgængelige artikler om erfaringer med DIY-urbanisme: *The Interventionist's Toolkit 1, 2, 3*. Mike Lydon og en række andre urbanister, som er en del af firmaet The Street Plans Collaborative, udgav i 2011 og 2012 de berømte manualer *Tactical urbanism 1 og 2*, der er en gratis *open source* do-it-yourself-guide på nettet. Her gennemgår de en række DIY-urbane aktiviteter og beskriver, hvordan man taktisk kan bruge de mikro-spatiale billige og hurtige løsninger til at løse urbane problemstillinger og skabe mere permanente ændringer (Lydon *et al.*, 2012: 2). Manualen henvender sig bredt til aktører, der beskæftiger sig med byudvikling.

Denne taktiske forståelse af DIY-urbanisme kendetegnes også som *tactical urbanism*. Hovedkonceptet bag tactical urbanism er, at midlertidige mikro-spatiale tiltag skal give en ide om, hvad der kan virke i en bestemt situation og dermed lægge fundamentet for permanente løsninger altså en form for *prototyping* (Marshall *et al.*, 2016: 136). Sociolog Gordon Douglas beskriver, hvordan *tactical urbanism* fører DIY-urbanisme ind i formel byudvikling, da de billige og hurtige praksisser i stigende grad bliver anvendt af byplanlæggere til at afprøve eller frembringe løsninger som en form for kreativ *placemaking* (Douglas, 2018: 142).

Faktaboks 2: Kort introduktion til nyere begreber, der står i relation til DIY-urbanisme hhv. *open source* og *tactical urbanism*.

Mit bud på en generel definition, der bredt dækker DIY-urbanisme, er, at begrebet omfatter *både det, at individer eller grupper på eget initiativ organiserer og implementerer urbane praksisser af forskellig karakter i det offentlige rum. Og det at omdanne eller bruge steder anderledes end dets intenderede brug, oftest midlertidigt og oftest uden nogen direkte involvering fra planmyndigheder. Disse praksisser beskrives som mikro-spatiale altså mindre rumlige praksisser og varierer fra at være helt konkrete tiltag til at være mindre, selvorganiserede fællesskaber, der mobiliserer sig om nogle aktiviteter. Disse praksisser har generelt en anden dagsorden end profitskabelse og bliver derfor oftest betegnet som en alternativ måde at bruge byens rum på.*

Denne sammenfatning er dækkende for typologierne over DIY-urbanisme, som fremstilles i næste kapitel. I det følgende præsenteres nogle overordnede værdier i DIY-urbanisme efterfulgt af en beskrivelse af hvordan DIY-urbanisme positionerer sig i planlægningsfeltet.

4.1.2 Værdier i DIY-urbanisme

Der kan skitseres nogle grundlæggende værdier i DIY-urbanisme, der er relevante som baggrundsforståelse til næste kapitels analyse af DIY-urbane praksisser og herunder potentialer i DIY-urbanisme.

En grundlæggende værdi i DIY-urbanisme er, at borgerne engagerer sig i og aktivt handler i forhold til byens udvikling ud fra et fokus på det sociale liv og lokal stedstilhørelse. Som nævnt beskriver Talen, at DIY-urbanisme er en måde at gøre byer mere humane og autentiske på. Det humane aspekt ligger i fokuset på den menneskelige dimension i byen. Hun definerer ikke, hvad hun mener med autentiske byrum, men det er et begreb, der overordnet set kan forstås som noget, der er i sin originale form. At borgere som individer og grupper udfolder DIY-urbane praksisser, kan læses som en måde, hvorpå de tilegner sig steder og skaber en originalitet, som med tiden kan give et området en ny identitet. Et eksempel bliver beskrevet af projektleder i Miljøpunkt Amager Lise Arre omkring den nye anvendelse af PB43-grunden:

“Ja så kom Pelican Self Storage, der købte det til lagerhotel. Og de kunne måske godt mærke, at de overtog et specielt sted. Det var noget, vi italesatte, at de rykker ind på et sted, hvor der var en masse liv [...] de har [derfor] haft nogle landskabsarkitektstuderende til at se på, om man kan lave en byhave ude på spidsen af grunden”

(Bilag 1.1 - red.).

Af eksemplet fremgår, hvordan det kreative fællesskab PB43 har sat sit præg på området, efter arbejdsfællesskabet er flyttet væk, og man på baggrund af erfaringer derfra i eftertiden tillader lignende

aktiviteter på dele af grunden. I relation dertil kan Frandsens forklaring om værdien i DIY-urbanisme inddrages. Frandsen definerer DIY-urbanisme som værende “*en form for byudvikling, som foregår uden direkte samarbejde med de formelle planmyndigheder [...] steder, hvor folk selv organiserer og bygger ting i fællesskab*” (Bilag 1.2 – red.), hvilket er samstemmende med ovenstående definitioner. Frandsen beskriver, at værdien ved DIY-urbanisme er, at man har mulighed for at præge sine omgivelser og være i direkte relation med sit miljø, hvilket kan betyde, at der kommer “*en mulighed for at knytte nogle personlige bånd til sine omgivelser på en anden måde*” (Bilag 1.2 – red.). Det kan også give et virkelighedsbillede af de praktiske vanskeligheder, der kan være ved selv at bygge eller organisere sig. LaFrombois bakker op om do-it-yourself-tilgangen som en måde, hvorpå borgerne tilegner sig steder og tillægger dette, at det ofte er ud fra en genbrugstilgang, da det oftest er eksisterende forhold i byen, der anvendes (LaFrombois, 2017: 425). Opsummerende kan det sammenfattes, at værdierne i DIY-urbanisme ligger i aktiv handling med henblik på at fremme en social og lokal stedstilegnelse.

Informal urbanism – en normal praksis

At det ses som en nyhed, at byboerne tager byplanlægningen⁵ i egne hænder, skal primært henlægges til en vestlig kontekst og “*the city of advanced capitalism*”, idet uformel planlægning i økonomisk fattigere dele af verden (de såkaldte udviklingslande) oftest er en normal praksis (Talen, 2015: 136; Gamez & Sorensen, 2014: 333). *Informal urbanism* refererer til slumbebyggelse i fattige lande, hvor borgerne håndterer byplanlægning (Douglas, 2018: 28). Faktisk kommer meget inspiration til nuværende DIY-urbane praksisser ikke kun fra vidensudveksling mellem vestlige byer, men også fra erfaringer og måder at arbejde på i økonomisk fattigere dele af verden, hvor man skal klare tingene selv, lokalt. Det indiske ord *jugaad* kan sammenlignes med DIY-urbanismedefinitionen og betyder “*billige ad hoc-løsninger til at løse øjeblikkelige problemer*” (Web 5 – egen oversættelse). Det portugisisk-brasilianske ord *favela* kan ligeledes ses i relation til DIY-urbanisme og beskriver selvorganiserede bysamfund i Brasilien, hvor borgerne håndterer det meste i fraværet af effektive offentlige plansystemer.

Faktaboks 3: Kort introduktion til begrebet *informal urbanism*.

⁵ Her tænkes der på den del af DIY-urbanisme, hvor aktivister går ud og funktionelt forbedrer byen (jf. *DIY-urban design*).

4.2 DIY-urbanisme i planfeltet: by- og planarenaer

Dette afsnit omhandler de forskellige by- og planarenaer, hvorpå DIY-urbanismen udspiller sig. Dette er for at illustrere DIY-urbanismens alsidige placering i byplanfeltet. Der er opstillet seks kategorier, der groft konstituerer feltet: *Mobilitet og infrastruktur*, *Boligmarkedet*, *Æstetik*, *Sociale og kulturelle fællesskaber*, *Grøn bæredygtighed* og *Dele- og cirkulærøkonomi*. Disse opdelinger er kun vejledende, hvilket vil sige, at praksisserne kan forstås i flere af kategorierne, og at der ligeledes kan tilføjes flere kategorier. Det er projektets bud på forskellige by- og planarenaer, støtte af forskning på området (jf. *litteraturreview*) og en screening af forskellige DIY-urbane grupper og begivenheder via Facebook eller hjemmesider.

Mobilitet og infrastruktur: En del af de DIY-urbane praksisser beskæftiger sig med byens mobilitet og fysiske infrastruktur. Det kan være optegning af vejkryds eller cykelstier på umarkeret veje, som er eksempler på praksisser, den canadiske gruppe Urban Repair Squad udøver. På deres hjemmeside nævner de, at en del af deres mission er, at “aktivt skabe en positiv fremtid med hensyn til hvordan den urbane infrastruktur kan være, ved at installere den nu” (Web 4 – egen oversættelse). Byens tilgængelighed og sundhed er fremtrædende i en kritik af bilisme (Shepard, 2014: 42). Dette kommer til udtryk i gentilegnelsen af veje, gader og parkeringsarealer for *ikke-bilisme*-aktiviteter (jf. *PARK(ing) Day*).

Boligmarkedet: En del af de DIY-urbane praksisser beskæftiger sig med boligmarkedet primært omkring den reducerede tilgængelighed til boliger for visse grupper i samfundet. Aktioner vedrørende boligtilgængelighed ses blandt andet ved et fokus på at forbedre hjemløses vilkår gennem små og uformelle tiltag (Douglas, 2018: 91). Blikket kan også rettes mod besætterkulturen i Europa og her i Danmark, hvor der var en fremtrædende do-it-yourself tilgang i at besætte og anvende ubrugte boliger som værested for forskellige aktiviteter og kulturer⁶ (Vasudevan, 2017: 3-5, 11).

Æstetik: En del af DIY-urbane praksisser har fokus på at gøre byen mere varieret i dens visuelle og æstetiske udtryk gennem både kunstneriske og aktivitetsskabende praksisser (Fabian & Samson, 2016: 170). Det kan ses som et modsvar til grå og ensformige byrum. Her er det for eksempel aktioner, hvor borgere med graffitidåsen eller andre kunstmidler går til handling for at give byen noget kulør.

Sociale og kulturelle fællesskaber: En del af de DIY-urbane praksisser, der som hoved- eller sekundært fokus koncentrerer sig om at skabe sociale fællesskaber. Dette kan være midlertidige og uformelle sammenkomster, hvor folk samles omkring en bestemt aktivitet i det offentlige rum såsom *flash mobbing*.

⁶ Mest fremtrædende autonome hippie- og punkbevægelser.

Eller mere organiserede og vedvarende fællesskaber såsom arbejdsfællesskabet Prags Boulevard 43, hvor man samles om kreative og sociale praksisser.

Grøn bæredygtighed: En del af de DIY-urbane praksisser har fokus på miljøet og naturen centreret om at fremme en grøn dagsorden. Urbane haver er et eksempel på at fremme en grøn dagsorden ved at skabe mere lokal fødevarerproduktion. Det kan også være praksisser af mere provokatorisk karakter som for eksempel graffitioptegninger af isbjørne for at sætte fokus på klimaforandringer (Burnham, 2010: 138).

Dele- og cirkulærøkonomi: Dele af de DIY-urbane praksisser taler ind i en genanvendelsestilgang. Dette kan ligesom ved *sociale fællesskaber* være med en enten direkte eller en indirekte intention. Jævnfør LaFrombois (2017) tænkes genbrug ind i mange DIY-urbane praksisser, og her kan byttestationer fremhæves. Byttestationer, uformelle skure, hvor man giver og tager genstande, er et udbredt fænomen og går også under navne som *give box* og *swapping station*. De ses både som selvavede konstellationer opsat af borgerne og i mere administrerede udgaver, hvor offentlige eller private instanser går ind og faciliterer disse (Hammarberg *et al.*, 2016: 3).

4.3 Opsamling

Kapitlet har givet en overordnet introduktion til DIY-urbanismebegrebet ud fra litteraturen. En generel definition af begrebet er således udledt af en litteraturgennemgang, hvor mainstreamlitteraturen primært beskæftiger sig med *borgerinitierede urbane mikro-spatiale og billige praksisser oftest midlertidige og oftest ikke officielt godkendt*⁷. Denne definition er fyldestgørende for projektets arbejde med DIY-urbanisme og dækker næste kapitels typologier over DIY-urbanisme. I forlængelse heraf er nogle overordnede værdier for DIY-urbanisme præsenteret. Afslutningsvis er der givet et bud på de by- og planarenaer, DIY-urbanisme ses udspillet på, og som implicit vil blive fremhævet i resten af kapitlerne.

⁷ Definitionen er den samme som præsenteret i introduktionen til projektet, bare formuleret kortere.

Kapitel 5: Typologier over Do-It-Yourself urbanisme

Dette kapitel lægger sig i forlængelse af forrige kapitels definition af DIY-urbanisme og strukturerer begrebet gennem nogle ideelle typologier.

I kapitlet ønskes det at besvare arbejdsspørgsmålet: *Hvilke praksisser og herunder hvilke styrende incitamenter samt afledte potentiale heraf kendetegner DIY-urbanisme, og hvordan kan det struktureres?* Til at besvare dette opdeles DIY-urbanisme i fire typologier. Typologierne er opstillet på baggrund af *litteraturreviewet*. Afslutningsvis i hver typologi beskrives, i et teoretisk perspektiv, incitamenter og potentialer, der kendetegner DIY-urbanisme. Gennemgangen af typologierne vil munde ud i en opsummerende tabeloversigt.

Typologierne er under overskriften *Kritisk modmagt – borgernes selvorganisering* opdelt i fire kategorier, henholdsvis *Pragmatisk DIY-urbanisme*, *Avantgardistisk DIY-urbanisme*, *Radikal DIY-urbanisme* og *Bemyndiget DIY-urbanisme*. De tre første typologier tager afsæt i ikke officielt godkendte praksisser, hvor den sidste typologi tager afsæt i officielt godkendte praksisser. Praksisser er ikke stringent forbeholdt disse typologierne, hvilket vil sige, at de ikke alene udfolder sig indenfor den angivne typologi, men kan udspille sig på tværs af typologierne. Grundet feltets omfang konstituerer typologierne ikke en fuldstændig totalitet, men snarere et bud på, hvordan DIY-urbanisme kan struktureres.

5.1 Kritisk modmagt – borgernes selvorganisering

Generelt for praksisser, der kendetegner DIY-urbanismen, er, at de kan blive beskrevet som ”her og nu” aktioner. Man venter altså som regel ikke på godkendelse fra myndigheder til at gå til handling (Iveson, 2013: 945; Talen, 2015: 136). Med andre ord tager man fremtiden i egne hænder ved aktivt at handle i nuet. Selvom der er forskellige grunde til at gå i aktion, er der nogle overordnede karakteristika for DIY-urbanisme. Generelt er DIY-urbanisme kendetegnet ved en aktivistisk og praktisk orienteret tilgang. Praksisserne i typologierne udfordrer i mere eller mindre grad alle den forventede og konventionelle brug af byens rum (Douglas, 2014: 8; Talen, 2015: 142). DIY-urbanismens forandringspotentiale er noget, der forener de forskellige praksisser. Som det beskrives af Iveson (2013), kan disse praksisser forstås som en tro på, at forandring er muligt, selvom økonomiske (f.eks. manglende råderum) eller politiske (f.eks. manglende håndtering af urbane problemstillinger) forhindringer er til stede (Iveson, 2013: 943). DIY-urbanisme kan ses som en kollektiv vilje til at handle, vise alternative livsstile og dermed gentænke hverdagslivet i byen (ibid.: 943).

Det er dog vigtigt at nævne, at graden af forpligtelse til og engagement i de udførte handlinger varierer. Som Talen beskriver: *“Disse forskellige græsrods aktioner varierer meget i deres niveau af radikalisme, deres forpligtelse til at adressere social ulighed og graden af, om de er godkendt af dem med magten”* (Talen, 2015: 136 – egen oversættelse). Ligeledes varierer graden i, om der ønskes accept eller bestandigt at være konfronterende og altså forblive i rollen som modkultur, ved de DIY-urbane praksisser. Herunder vil de fire typologier over DIY-urbanisme præsenteres.

5.1.1 Pragmatisk DIY-urbanisme: aktiv og hands on-tilgang til fysisk at forbedre det urbane landskab

Den pragmatiske DIY-urbanisme betegner den gruppe af de såkaldte do-it-yourself’ere, der enten som individer eller i mindre, uformelle grupper af personlige, praktiske eller nødvendige⁸ årsager går til handling for at forbedre byens fysiske kvalitet.

Det kan være tiltag såsom selvlavede cykelstativer eller optegning af cykelstier på trafikerede veje, som eksempelvis den canadiske gruppe Urban Repair Squad udfører (Lydon *et al.*, 2012: 30). Eller mere individuelle handlinger såsom opsætning af skilte i dårligt signalerede vejkryds, et eksempel illustreret i Douglas (2014). Eksemplet foregår i byen Pittsburgh i USA, hvor ændringer i et vejkryds medførte en stigning af uheld mellem kørende trafikanter. En borger i byen opdagede dette og besluttede sig for at adressere

⁸ Såsom sikkerhed.

problemet. Ved hjælp af computerdesign opsatte han et skilt med teksten "Cross Traffic Does Not Stop" med en lille note i bunden, hvor der stod "DIYDPW - the Do-it-Yourself Department of Public Works" (Douglas, 2014: 2). Skiltet reducerede ulykkerne på vejen og blev efter noget tid anerkendt fra myndigheders side og fik lov at blive hængende (Douglas, 2018: 84). Den pragmatiske DIY-urbanisme er altså en vilje til at handle og forbedre det byggede miljø. Douglas' førnævnte definition af *DIY-urban design* passer på praksisserne i denne typologi som mikrospatiale og funktionelle tiltag udført for at møde konkrete behov (se s. 36). Selvom det ville være forkert at sige, at der ikke implicit er et politisk motiv bag handlingerne, er handlingsmotivet i høj grad drevet af en nøgtern tilgang til at forbedre manglende eller ringe forhold i byen. Ifølge urbanist Donnavan Finn kan DIY-urbanisme af denne karakter ses med et andet rationale end som modkultur til det formelle plansystem (Finn, 2014: 386). Det er ikke mindst illustreret i en række interviews (i USA, se Douglas, 2014), hvor en række do-it-yourself'ere udtrykker, at de ikke vil betegnes som radikale. Selvom de ikke har den store tiltro til systemet, så man hellere, at det var myndighederne, der udførte arbejdet med at forbedre byens fysiske kvalitet, fremfor at borgerne skulle træde til. Kritikken rettes her mod ineffektiv og bureaukratisk planlægning (Douglas, 2014: 13, 16; Talen, 2015: 144). Ifølge Douglas er der dog generelt uenighed om, hvorvidt myndighederne skal gå ind at overtage det DIY-urbane arbejde. Der er andre i hans studie, der udtrykker, at det er vigtigt, at borgerne selv kan være med til at præge byen, og at disse praksisser er vigtige elementer i en mere dynamisk og demokratisk tilgang til at skabe byrum (Douglas, 2018: 89). I forlængelse af diskussionen om, hvorvidt myndighederne skal blande sig eller ej, er der også et spørgsmål omkring vedligeholdelse. Det bliver fremhævet i Douglas (2018), at der blandt en række amerikanske byplanlæggere er en vis skeptisk ved, at folk tager byplanlægningen i egne hænder (ibid.: 136). Skepsissen kan udtrykkes således: *Hvem skal vedligeholde de opsatte installationer, og hvad hvis nogen kommer til skade ved anvendelse af dem, og hvem skal stå for forsikringen?* Som gældende for alle typologier i kapitlet er der også et fremtrædende socioøkonomisk perspektiv i nogle af de pragmatiske tiltag. Her ses flere eksempler på tiltag, der er rettet mod at hjælpe hjemløse (ibid.: 91). Et eksempel er en gruppe aktivister fra St. Pauli i Tyskland, der om sommeren valgte at åbne et ventilationssystem, der ikke blev anvendt, lægge madrasser ind og derved omdanne det til et sovested for de hjemløse (Web 6).



Billede 2: DIY-skilt i Fjellebroen. Opsat for at indikere, at det er et byområde.

Gule kantsten: I 1998 valgte en gruppe aktivister i indre by, København, at male kantstene ved et vejkryds gule for at symbolisere, at der ikke måtte parkeres biler indenfor 10 meter til vejkrydset, hvilket var nylig vedtaget i færdselsloven. Selvom inventionen ikke var med officiel godkendelse, bliver den af aktivisterne beskrevet som en hjælpende hånd til kommunen (Web 7). Et lignende eksempel fandt sted i 2013, hvor en beboer på Nørrebro fik bøder for at holde parkeret tæt ved et vejkryds og efterfølgende erfarede, at andre lige så oplevede det samme. For at andre ikke også skulle få bøder, valgte beboeren at male nogle af kantstene ved vejkrydset gule. Dette blev fulgt op af andre fra nabolaget, som malede de resterende kantsten (Web 8).

Faktaboks 4: Dansk eksempel på Pragmatisk DIY-urbanisme.

Den pragmatiske DIY-urbanisme kan ses som et krav (*demand*) fra borgerne om nogle basale nødvendigheder i byen såsom effektive sikkerhedsforanstaltninger i infrastrukturen. Man går ind og møder nogle materielle behov, som er mangelfuldt dækket eller dækket med ringe kvalitet. Der er et praktisk orienteret fokus på dels at gøre opmærksom på eller forbedre urbane og samfundsproblemstillinger, dels at denne opmærksomhed/forbedring kommer andre til gode. For eksempel er optegning af cykelstier og fodgængerkryds en måde at forbedre forholdene for bløde trafikanter på, og som også sender et budskab om menneskets plads i planlægningen. Den slags aktioner kan inspirere andre til at løse konkrete urbane problemstillinger (jf. *horisontal empowerment*) og være en måde borgerne aktivt styrker deres position udadtil (jf. *vertikal empowerment*).

5.1.2 Avantgardistisk DIY-urbanisme: kunstnerisk og fællesskabsorienteret tilgang til en levende by

Den avantgardistiske DIY-urbanisme betegner den gruppe af do-it-yourself'ere, der enten som individer eller i mere eller mindre organiserede grupper går til handling for at højne steders æstetiske kvalitet, skabe social aktivitet og udfordre den intenderede brug af rummet. Dette er gennem kunstneriske tilføjelser og alternative og fællesskabsorienterede aktiviteter.

Eksempler herpå er; graffitimaleri for at give mere kulør til et område, opsætning af bogreoler i nedlagte telefonbokse for at revitalisere ubrugte genstande eller at plante blomster vilkårlige steder i byen, det såkaldte *weed bombing* (Lydon *et al.*, 2012: 37). Andre eksempler er mere organiserede og fællesskabsdrivende tiltag såsom urbane haver og gadeteater eller andre ikke-kommercielle forestillinger. For eksempel Empty Shows, som var midlertidige kunststillinger opstillet i forskellige forladte private bygninger rundt om i den australske by Melbourne (Iveson, 2013: 943). Disse tiltag er drevet og vedligeholdt gennem kollektivt engagement, giver kulør til byen og tilføjer aktivitet og fællesskab uden decideret at være nødvendige.

De avantgardistiske praksisser illustrerer nogle af de interessekonflikter, der kan være i det DIY-urbane felt, hvor det, som den ene part finder pænt eller relevant, måske ikke falder i god jord hos den anden. Dette kan



Billede 3: DIY-kunst på Ingerslevsgade

gælde visuelle udtryk i form af graffitimaleri eller opsætning af en konkret udstilling. I Douglas (2018) beskrives et alternativt eksempel på dette. Her er en kvindelig kunstner overrasket over den kritik, hun fik fra lokalsamfundet, da hun sammen med nogle af naboerne i kvarteret og med udefrakommende kunstnere plantede blomster og lignende for at gøre nabolaget mere grønt (Douglas, 2014: 17; 2018: 114). Kritikken gik ikke på selve det grønne tiltag⁹, men på

udførelsen af aktionen. Nogle af de lokale beboere følte, at de ikke var blevet inkluderet i processen, og at den blev ført hen over hovedet på dem. Oplevelsen af den manglende inklusion blev forstærket ved, at der var udefrakommende kunstnere, der deltog i processen, da det derved ikke følte som et lokalt projekt (Douglas, 2018: 116). Udover at belyse, at den lokale borgerinklusion er vigtig i udviklingsprocesser, illustrerer eksemplet, at der i de avantgardistiske DIY-urbane praksisser er et fokus på at ændre eller løfte et områdes omdømme. Andre eksempler på det er at omdanne en telefonboks til bogreol eller male en grå trappepassage i det offentlige rum (eksempler beskrevet i henholdsvis Douglas, 2014: 12 og Fabian og Samson, 2016: 168).



Billede 4: Perlegraffiti på Krusågade

Byen bliver således en scene for forskellige kunstneriske udtryk. Tidsperspektivet er her meget varierende fra tiltag, der potentielt kunne blive permanente, til aktioner, der per definition kun er kortvarige. Her tænkes der på konkrete tiltag som bogreoler, som har potentiale til at blive stående eller fast implementeret, og til uformelle udstillinger såsom Empty shows, der bevidst er en midlertidig udfoldelse. Lige så forskellige praksisserne kan være i denne typologi, lige så forskellige er også bevæggrundene bag. Dog viser der sig oftest en generel interesse for at skabe og forbedre byens sociale og æstetiske profil.

⁹ Altså ikke på det visuelle resultat af aktiviteten.

Gadebilledets æstetik – OEPScrew: Som beskrevet i introduktionen til projektet ses forskellige borgerinitierede tiltag i byen med fokus på æstetisk såsom at dekorere vejskilte, udsmykke afspærringsklodser eller opsætte kunst på hegne. OEPScrew er en dansk gruppe, der laver gadekunst mere specifikt perlepladegraffiti. Det startede ved, at to danske personer for nogle år tilbage valgte at lave perleplader og sætte dem op rundt om i byen simpelthen for at give folk noget flot at se på (Web 9).

Faktaboks 5: Dansk eksempel på Avantgardistisk DIY-urbanisme.

Den avantgardistiske DIY-urbanisme kan ses som et opråb (*cry*) fra borgerne om forhold, der er udover det nødvendige. Det er en tilstræbelse efter at kunne opnå nogle andre forhold i byen end dem, der er gældende, såsom mere levende og farverige byrum. Ved både materielle og immaterielle praksisser går man ind og revitaliserer områder i en tilstræbelse efter et æstetisk og/eller socialt løft af de rumlige forhold. Ligesom ved *den pragmatiske DIY-urbanisme* er der et praktisk orienteret fokus på at præge sine omgivelser, og hvor borgerne selv kommer med forslag til måder at bruge og designe steder på. For eksempel det at anvende ubrugte bygninger som kunstgallerier. Det er en måde at udfordre den intenderede brug af steder på og skabe noget social aktivitet. Det kan starte en refleksion over brug af steder og være en måde, at borgerne styrker interne relationer på (jf. *horisontal empowerment*). Den avantgardistiske DIY-urbanisme går igen i alle tre cases, som præsenteres i næste kapitel, og potentialerne vil herigennem blive eksemplificeret mere i næste kapitel.

5.1.3 Radikal DIY-urbanisme: ideologisk og provokatorisk tilgang til urbane problemstillinger

Den radikale DIY-urbanisme betegner den gruppe af do-it-yourself'ere, der oftest i grupper, selvom individuelle aktioner ikke er unormale, går til handling ud fra provokatoriske og samfundsdebatteerende praksisser. Handlingerne udøves oftest for at belyse urbane og samfundsproblemstillinger snarere end for reelt at forbedre forhold i det offentlig rum, selvom disse ikke er modsætninger. Det kan for eksempel være utilfredshed med politisk ledelse eller generelle byplanlægningsforhold som bilismens eller reklameindustriens plads i byen, som efterfølgende her illustreres.

Ligesom ved de to forrige typologier spænder de udøvede praksisser i denne typologi bredt, og for at definere typologien kan det hjælpe at differentiere mellem "bløde" og "hårde" DIY-urbane udfoldelser. Af praksisser med den "bløde" karakter er det valgt at indplacere de praksisser, der mere latent og i mindre grad vandaliserende sætter fokus på politiske emner. Til at illustrere disse praksisser refereres tilbage til tidligere eksempler såsom *weed bombing*, hvis ideologiske udgangspunkt oftest er kampen for en grønnere by. Eksemplet med aktivisten, der valgte at optegne isbjørne i sit nabolag for at sætte fokus på klimaforandringer,

kan ligeledes ses som en blødere politisk DIY-tiltag, også selvom det har økonomiske omkostninger at få det fjernet. Et sjovt eksempel i denne sammenhæng er en dansk gruppe, der via Facebook organiserer aktioner, hvor de har byttet graffitidåsen ud med plantefrø og går rundt i Københavns gader og planter frø som en fredelig aktivistisk form¹⁰.

I den ”hårdere” ende af det DIY-urbane spektrum kan indføjes mere organiserede praksisser, der i større grad er i opposition og/eller modkultur til de dominerende samfundsstrukturer. Eksempel kan være nedrivning af reklameskilte som modstand mod kommerciel branding i byen og besættelse af pladser eller bygninger som opråb mod politiske beslutninger eller samfundsforhold. Det er udøvelser, der belyser ulige forhold og strukturer i byen (samfundet), og som i nogles øjne betragtes som vandaliserende (Douglas, 2018: 6).

Et eksempel herpå er den australske aktivistgruppe BUGA UP¹¹, som gik efter at modificere billboardskilte, hovedsagelig tobaks- og alkoholreklamer, blandt andet ved at graffiti male eller nedrive skiltene (Iveson, 2013: 947). Gruppen gik fra at være en mindre enhed til at blive en større forsamling af aktivister med forskellige motiver for deltagelse – nogle var fra anti-rygningsbevægelser og andre fra anti-kapitalistiske bevægelser (ibid.: 948). Specielt ved denne gruppe var, at for at vise deres ret som medskabere af byen på lige fod med myndighederne udførte de deres handlinger i dagslys og udsendte information vedrørende deres aktioner. Hermed gjorde BUGA UP ikke blot opmærksom på sig selv, men viste, at det, de gjorde, ifølge dem selv ikke var forkert. Nogle endte i fængsel, og de nægtede at betale løsladelseskaution for at understrege, at det ikke var ødelæggende aktioner uden noget formål (ibid.: 950-951). Gruppen positionerede sig stærkt politisk og fik en stemme udadtil ved sin ulydighed og blev ifølge et medlem af gruppen set som en trussel for reklameindustrien (ibid.: 950-951). Eksemplet illustrerer diversiteten i politiske holdninger og tilgange til DIY-urbane udfoldelser, og ligeledes hvordan græsrodsgrupper gennem DIY-urbane praksisser kan styrke deres handlekapacitet udadtil.

Slumstormerbevægelsen: Blandt mange sociale bevægelser er den snart fem årtier gamle slumstormerbevægelse. Et eksempel på en gruppe, der mobiliserede sig i byen for at sætte fokus på samfundsmæssige forhold. Som nævnt tidligere blev bygninger besat for at problematisere boligmangel og for at udfolde alternative livsstile i opposition til den traditionelle måde at bruge byen på.

Faktaboks 6: Dansk eksempel på Radikal DIY-urbanisme.

¹⁰ Det er valgt at lade gruppen være anonym.

¹¹ Forkortelse for “Billboard Utilising Graffitiists Against Unhealthy Promotions”.

Den radikale DIY-urbanisme kan ses både som et krav (*demand*) og som et opråb (*cry*) fra borgerne, hvilket varierer, ud fra hvilke sociale, politiske eller økonomiske forhold der er i fokus. Det kan være et krav (*demand*) om nogle helt basale nødvendigheder i byen og samfundet som helhed, for eksempel problematisering af boligmangel eller klimaforandringer. Det kan også være et opråb (*cry*) om, en tilstræbelse efter, andre urbane og samfundsmæssige forhold som alternativer til privat markedsføring i det offentlige rum. Den radikale DIY-urbanisme har ikke samme karakter som de andre tilgange i at være problemløsende. Med det menes, at praksisser her ikke i samme grad peger på alternativer, men mere problematisere urbane og samfundsmæssige forhold. Det er byens fysiske miljø, der bliver brugt til at manifestere politiske erklæringer. Det kan være enten helt konkrete forhold, der problematiseres, eller politiske erklæringer mod samfundsmæssige forhold, hvilket kan være en måde borgerne styrker deres politiske position udadtil (jf. *vertikal empowerment*).

5.1.4 Bemyndiget DIY-urbanisme: overgang eller forbindelse til offentlig planlægning

Til forskel fra de tre forrige typologier, der alle primært tager udgangspunkt i ikke officielt godkendte praksisser, omhandler denne typologi officielt godkendte praksisser initieret af borgerne. Endvidere omfatter den praksisser, der ikke er officielt godkendt, men som efter implementering er blevet en del af byens infrastruktur.

Nogle urbane mikro-spatiale praksisser, der som udgangspunkt ikke er officielt godkendt, bliver så succesfulde, at de bliver permanente eller erstattes af lignende tiltag fra myndighedernes side, oftest fordi de viser sig at have en gavnlig effekt. Dette skal ses op imod, at disse urbane mikro-spatiale praksisser typisk fjernes af myndighederne (Lydon *et al.*, 2012: 2; Web 4). Det ses for eksempel, at ulovligt optegnede fodgængerkryds bliver en del af infrastrukturen eller mere konkret det førnævnte vejskilt i Pittsburgh, som fik lov at blive stående, efter det viser sig at være sikkerhedsfremmende (Lydon *et al.*, 2012: 2; Douglas, 2018: 20). Det kan også være mere kunstneriske eller politiske tiltag som graffitimaleri, der får lov at blive, hvis de viser sig at være æstetisk fremmende.

Udover tiltag, der får lov at blive en del af byens infrastruktur, er der også mange DIY-urbane praksisser, der udføres med godkendelse eller med støtte fra planmyndigheder som for eksempel mange urbane havefællesskaber. Den globale begivenhed PARK(ing) Day, som blev beskrevet i forrige kapitel, hvor folk samles en dag om året og omformer parkeringspladser til alternativ brug, er et nævneværdigt eksempel. PARK(ing) Day er til forskel fra de andre eksempler en godkendt udført praksis, der stadig betegnes indenfor de aktivistiske tilgange, der kendetegner kulturen. Begivenheden sætter effektivt fokus på en alternativ og

social brug af byrum, og er nået bredt ud ikke kun til andre græsrodsgrupper, men også til institutioner, der faciliterer aktiviteten, såsom Miljøpunkt Amager.

Supertudsen: Det gamle 90'er-symbol Supertudsen, der står for at bevare grønne områder i byen, er igen blevet aktuelt i forbindelse med det potentielle byggeri i Fiskerhavnen. Med officiel godkendelse fik en beboer fra Sydhavnen hængt symbolet op på et af Metroselskabets hegne på Mozart Plads. Dette er for at symbolisere grønne arealers plads i byen (Web 10).

Faktaboks 7: Dansk eksempel på Bemyndiget DIY-urbanisme.

Det, at borgerne med godkendelse mobiliserer sig om DIY-urbane praksisser, er måder at skabe alternative brug af steder såsom PARK(ing) Day eller sociale fællesskaber såsom urbane havemiljøer. Og kan således være måder at artikulere visioner for byen eller i et politisk perspektiv problematisere bestemte forhold.

5.2 Opsamling

Kapitlet beskriver fire typologier, der strukturerer DIY-urbanisme. Typologier illustrerer den variation af tilgange, der er til DIY-urbanisme, og derigennem måder at tilegne sig byen på. De kan kort opsummeres som at være DIY-urbanisme set ud fra:

Den pragmatiske er en praktisk orienteret tilgang til at belyse og forbedre manglende eller ringe forhold i byen gennem praktiske og funktionelle praksisser. Det kan forstås som borgernes krav (*demand*) om nogle sociorumlige forhold, for eksempel ordentlige trafikforhold. Praksisserne har et potentiale i at styrke borgernes position udadtil og inspirere andre til at forholde sig til urbane problemstillinger.

Den avantgardistiske er en kunstnerisk orienteret og fællesskabsorienteret tilgang til at fremme æstetik og skabe mere liv i byen gennem alternative og sociale praksisser. Det kan forstås som en tilstræbelse (*cry*) efter nogle sociorumlige forhold, der ikke decideret er nødvendige, for eksempel urbane havemiljøer. Praksisserne har et potentiale i at styrke borgernes interne sociale relationer og starte en refleksion over brug af byen.

Den radikale er en politisk orienteret tilgang til at belyse og problematisere urbane og samfundsmæssige forhold centreret om nogle mere eller mindre konkrete politiske erklæringer. Det kan forstås både som et krav (*demand*) om nogle nødvendige forhold i byen og samfundet, for eksempel adgang til boliger. Og som et opråb (*cry*) om, en tilstræbelse efter, andre forhold i byen eller samfundet, som ikke er decideret nødvendige. Praksisserne har et potentiale i at styrke borgernes politiske position udadtil.

Den bemyndigede omfatter DIY-urbane praksisser, som er lovmæssigt udført, samt ikke officielt godkendte praksisser, der bliver permanente eller erstattet af lignende tiltag fra myndighedernes side. Selve praksisserne, herunder incitament og potentialer, der kendetegner DIY-urbanismen, er som beskrevet under de øvrige typologier.

Praksisserne er som tidligere nævnt ikke stringent forbeholdt én typologi og vil derfor kunne forstås på tværs af de identificerede typologier. Typologierne forholder sig til, hvilke sociale og politiske potentialer de urbane praksisser kan have for borgerne. Der viser sig et generelt potentiale i at tilgå DIY-urbanisme, det at kunne skabe en forandring. Kapitlet har kun perifert berørt, hvilke potentialer det kan have for et områdes stedsidentitet (det er et felt, der med fordel kunne foldes mere ud). Eksempelvis har praksisser, der kendetegner *den avantgardistiske typologi*, et potentiale i at revitalisere et områdes omdømme, som det vil fremgå i næste kapitels cases (Carlsberg Byen).

Typologier	Definition	Potentialer
DIY-urbanisme		
Pragmatisk DIY-urbanisme	<p><i>En praktisk orienteret tilgang til, at belyse og forbedre manglende eller ringe forhold i byen gennem praktiske og funktionelle praksisser.</i></p> <p><i>Hvorfor (i retten til byen-perspektiv)? Jævnfør definition grundet et krav om funktionelle og sikkerhedsforhold i byen.</i></p>	<p><i>Horisontalt plan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Inspirere andre til at forholde sig til urbane problemstillinger.</i> <p><i>Vertikalt plan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Styrke politisk position udadtil</i>
Avantgardistisk DIY-urbanisme	<p><i>En kunstnerisk og fællesskabsorienteret tilgang til at fremme æstetik og skabe mere aktivitet og liv i byen gennem alternative og deltagende praksisser.</i></p> <p><i>Hvorfor (i retten til byen-perspektiv)? Jævnfør definition grundet en tilstræbelse efter mere æstetiske og levende forhold i byen.</i></p>	<p><i>Horisontalt plan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Styrke interne sociale relationer.</i> • <i>Starte refleksion over brug af byen</i> • <i>Inspirere andre til at sætte visioner for byen</i>
Radikal DIY-urbanisme	<p><i>En politisk orienteret tilgang til at belyse og problematisere urbane og samfundsmæssige forhold centreret om nogle mere eller mindre konkrete politiske erklæringer.</i></p> <p><i>Hvorfor (i retten til byen-perspektiv)? Jævnfør definition grundet et krav om eller en tilstræbelse efter nogle bestemte urbane eller samfundsmæssige forhold.</i></p>	<p><i>Vertikalt plan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Styrke politisk position udadtil.</i> • <i>Inspirere andre til at sætte visioner for byen</i>
Bemyndiget DIY-urbanisme	<p><i>Betegner de ikke officielt godkendte DIY-urbane praksisser, der er blevet implementeret som en del af byens infrastruktur. Endvidere betegner den de praksisser, som bevidst er lovligt udført, og som kan ses i relation til en af de overstående typologier.</i></p>	<p><i>Horisontalt plan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Styrke interne sociale relationer.</i> <p><i>Vertikalt plan</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Inspirere andre til at sætte visioner for byen</i>

Tabel 3: Tabeloversigt over typologier for DIY-urbanisme.

Typologierne er et redskab til at kategorisere urbane praksisser og forstå, hvilke incitamenter samt afledte potentialer der ligger bag disse. Næste kapitals cases vil sættes i relation til disse typologier.

Kapital 6: Cases på Do-It-Yourself urbanisme i en dansk byplankontekst

Dette kapitel omhandler tre danske cases, der hver har DIY-urbanisme som en central praksis, henholdsvis Skt. Kjelds Kvarter, Carlsberg Byen og Fiskerhavnen. Kapitlet illustrerer, hvordan DIY-urbanisme indgår i en dansk byplankontekst. Det ønskes i kapitlet at besvare arbejdsopgavens spørgsmål: *Hvordan kan man ud fra tre forskellige problemorienterede DIY-urbane cases forstå, hvordan DIY-urbanisme udfolder sig i en dansk byplankontekst?*

Skt. Kjelds Kvarter: Afsnittet omhandler de fire måneder, hvor man som en del af områdefornyelsen af Skt. Kjelds Kvarter på Østerbro eksperimenterede med DIY-urbane praksisser med henblik på at skabe mere beboerdemokrati. Casen er et eksempel på, hvordan DIY-urbanisme kan fungere som et empowerment-værktøj. Til at introducere casen tages der udgangspunkt i kvarterplanen for områdefornyelsen (2011) udarbejdet af Byens Fysik, en afdeling i Teknik- og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune. Til at beskrive de fire måneders brug af DIY-urbanisme tages der udgangspunkt i artikler og hjemmesider, hvor aktivisterne, der faciliterer processen, deler deres erfaringer.

Carlsberg Byen: Afsnittet omhandler fornyelsesprocessen af Carlsberg Byen, hvor man valgte at invitere kreative aktører ind til midlertidigt at eksperimenterede med forskellige DIY-urbane og lignende praksisser. Casen er et eksempel på et kritisk perspektiv på de processer, DIY-urbanisme er en del af. Til at introducere casen er der taget udgangspunkt i lokalplan *Carlsberg II* (2016 [2009]) udarbejdet af Byens Udvikling, en afdeling i Teknik- og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune. Endvidere tages der udgangspunkt i rapporten *Midlertidighed som byudviklingsstrategi* (2016) udarbejdet af GivRum og Fabian og Samson (2016) *Claiming participation – a comparative analysis of DIY urbanism in Denmark*.

Fiskerhavnen: Afsnittet omhandler Fiskerhavnen i Sydhavnen som aktuel case på et grønt klondikeområde, som er truet af ny bebyggelse. Casen beskriver Fiskerhavnen som et alternativt bysamfund med et islæt af DIY-urbanismekulturen. Dette er i forhold til områdets karakter og de mikro-spatiale praksisser, der også finder sted i området. Truet af ny bebyggelse er casen også repræsentativ for beboeres modmagt mod politiske processer, hvor DIY-urbanisme er en aktiv del. Til at introducere casen er der primært taget udgangspunkt i Grindsted et al. (2018) *Fiskerhavnen i Sydhavnen*. Beskrivelsen af byggesagen samt aktioner herimod er med udgangspunkt i nyhedsartikler, planrapporter og debatindlæg på Facebook.

De tre cases introduceres og analyseres enkeltvis i relation til typologierne over DIY-urbanisme og sammenfattes afslutningsvis i en opsamling.

6.1 Skt. Kjelds Kvarter

Som en del af områdefornyelsen af Skt. Kjelds Kvarter i 2011-2016 valgte bestyrelsen for Områdefornyelsen i samarbejde med en række organisationer¹² under titlen *Living Copenhagen* i 2012 at invitere en række professionelle og studerende aktivister (kunstnere, designere og arkitekter) til at eksperimentere med forskellige midlertidige aktiviteter. Flere af de inviterede aktivister samlede sig i aktivistgruppen Public Space Action. Formålet med *Living Copenhagen* var gennem forskellige midlertidige tiltag og aktiviteter at danne relationer mellem beboere i nabolaget og give kvarteret et identitets- og kulturelt løft. Dette skete ud fra en eksperimenterende tilgang ved at skabe kreative og samskabende initiativer og var ligeledes en måde, hvorpå aktivisterne kunne teste forskellige etnografiske metoder. Mange af disse aktiviteter kan karakteriseres som DIY-urbane praksisser.

Som det beskrives i rapporten *Områdefornyelsen Skt. Kjelds Kvarter* udarbejdet af Byens Fysik valgte Områdefornyelsen strategisk at anvende midlertidighed “*som et redskab til at skabe nye aktiviteter og mødesteder i vores nærmiljø*” (Byens Fysik, 2011: 5). Den overordnede begrundelse for at revitalisere Skt. Kjelds Kvarter var ønsket om at ændre utidssvarende boligforhold, begyndende boligsociale problemer samt generelt at ændre områdets fysiske nedslidte profil (ibid.: 6). Kvarteret blev på daværende tidspunkt betegnet som et ”nedslidt byområde” på Byfornyelsesdatabasen af Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen (Web 11).

Casen Skt. Kjelds Kvarter tager udgangspunkt i den midlertidige anvendelse af DIY-urbane aktiviteter. Casen er ikke en gennemgang af områdefornyelsen, og hvordan den er foregået, og der tages ligeledes heller ikke stilling til den efterfølgende klimatilpasning af kvarteret. Der er vedlagt en tidslinje, der sætter *Living Copenhagen* ind i en kontekst og demonstrerer, hvornår i områdefornyelsen projektet fandt sted.

SANKT KJELDS KVARTER

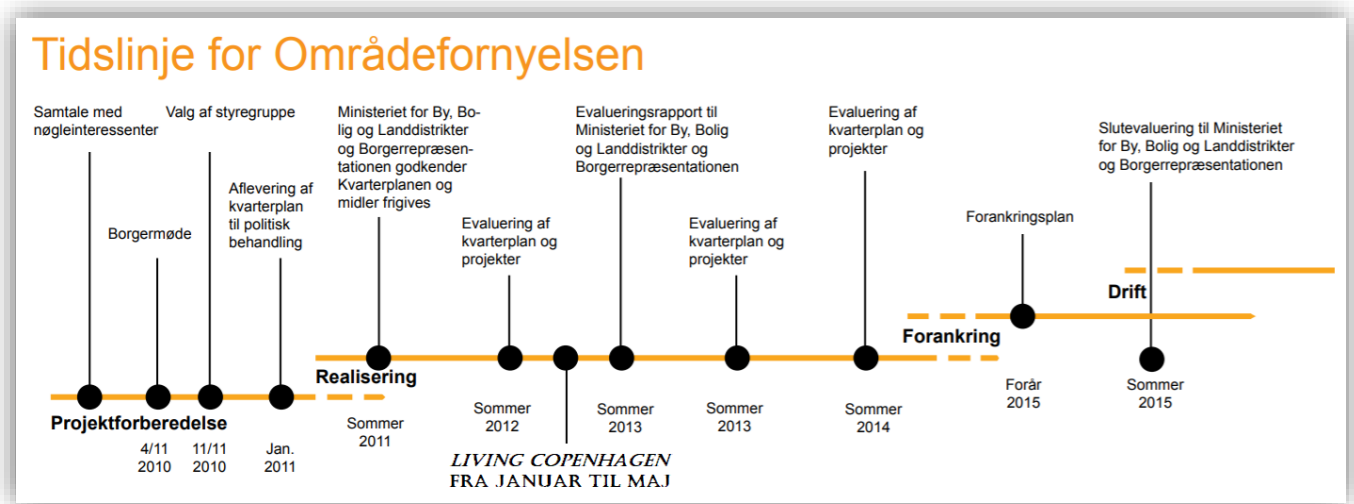
Skt. Kjelds Kvarter er et område på Ydre Østerbro bestående af københavnerkarreer i 5-6 etager. 24.000 indbyggere og 10.500 arbejdspladser i 2011.

Områdefornyelsens budget var 60 mio. kr., og fornyelsen blev igangsat i 2011 for at ændre området fra et nedslidt boligområde.



Faktaboks 8: Skt. Kjelds Kvarter og tilhørende områdefornyelse (Byens Fysik, 2011: 6, 10).

¹² School for Critical Engagement, Wooloo art collective, Supertanker og Isabel Froes, hvis opgave var at rekruttere de kreative aktivister.



Figur 1: Tidslinje for områdefornyelsen (Byens Fysik, 2011: 7 – red.).

6.1.1 DIY-urbane eksperimenter som en del af områdefornyelsen

De inviterede aktivister søgte gennem forskellige mikro-spatale og deltagerorienterede aktiviteter at skabe rum for dialog med og blandt beboerne i kvarteret. Dialogen var omkring, hvilke problemstillinger der var i kvarteret, og hvordan man gerne så kvarteret udvikle sig (Knudtson, 2012: 221, 224). Aktivisterne bag de forskellige aktiviteter har sidenhen beskrevet deres intentioner med og oplevelser af deres projekter, hvilke der tages udgangspunkt.

En af de inviterede aktivister i *Living Copenhagen*, arkitekt og leder af School of Critical Engagement Rori Knudtson, opsummerer ideen med projektet i artiklen *Living For/With/By/Despite Copenhagen: A Case Study In Investment* fra 2012. I artiklen beskriver hun, at arbejdet i Skt. Kjelds Kvarter, i samarbejde med kommunen, var en måde til at udfordre en top-down-styret protokol for planlægning (ibid.: 218). Projektet var tilrettelagt ud fra en tilgang, hvor hverdagslivet var i fokus. Således beskriver hun lidt abstrakt omkring deres arbejde: “dette arbejde er større end det fysiske miljø, men det er, hvor vi håndgribeligt ser det [fysiske miljø] og opfatter det hver dag. Det har alting at gøre med økonomiske processer og retten til byen” (ibid.: 218 – egen oversættelse). Hun pointerer således, at det ikke handlede om at skabe målbare resultater, men om at skabe relationer mellem beboerne i kvarteret (ibid.: 218). Nogle af initiativerne havde primært fokus på det sociale: at skabe dialog og refleksion blandt beboerne, mens andre var æstetiske udfoldelser med henblik på at skabe varieret rumlig atmosfære. Af disse initiativer nævnes¹³:

¹³ Andre initiativer kan ses på publicspaceaction.tumblr.com/.

Instant morgenmad/hygge: En begivenhed, hvor beboere hver søndag morgen i april spiste sammen på forskellige steder i kvarteret. Konceptet var simpelt, en opsætning af borde og stole, hvor folk kunne komme med egen mad og spise morgenmad sammen. Fokuset var at skabe en aktivitet, der kunne aktivere områder i kvarteret, samt skabe rum for dialog. Dette ved at inviterer de lokale beboere til at spise morgenmad sammen. Tanken var, at beboerne kunne udveksle erfaringer om kvarteret, og at aktivisterne derigennem kunne få viden omkring, hvad der kunne arbejdes videre med (Web 12; Knudtson, 2012: 221, 224). Ifølge David Granskog, som var en af initiativtagerne bag dette projekt, var begivenheden en succes målt ud fra stor tilslutning fra områdets beboere. Der var endvidere en god meningsudveksling mellem aktivisterne og beboerne og beboerne imellem (Web 12).

Play For Signs: Et initiativ, hvor nogle af de inviterede aktivister omdannede bagsiden af skilte i kvarteret til kunst med historiefortælling, hvilket skulle få forbipasserende til at stoppe op i deres normale rutiner (Knudtson, 2012: 219). Aktivisterne udviklede selv nogle alternative skilte, som de flyttede rundt i kvarteret, for til sidst at arrangere en lille workshop, hvor beboerne i kvarteret kunne være med til at designe skilte. Aktiviteten var primært udført af aktivisterne selv, men havde en æstetisk påvirkning på kvarteret og et fokus på at inddrage beboerne (ibid.: 219).

Public Space Quarantine og *Subvert a Public Bench*: Disse to aktiviteter havde fokus på at udfordre den intenderede brug af steder i kvarteret. *Subvert a Public Bench* bestod i, at nogle studerende med pap som materiale eksperimenterede med alternativ design og måder, hvorpå man kunne bruge bænke (Web 13). Ved *Public Space Quarantine* var det de samme studerende, der igen med simple greb valgte at afspærre et sted i kvarteret med plastisktape. Dette var for at starte en dialog med forbipasserende om funktionen af stederne i kvarteret. De beskriver, at det var en anden måde til at skabe “*et andet niveau af kritisk dialog mellem beboerne og stedet*” (Web 14 – egen oversættelse).

6.1.2 *DIY-urbanisme som empowerment proces*

DIY-urbanismeaktiviteterne i Skt. Kjelds Kvarter kan klassificeres under *den avantgardistiske DIY-urbanisme* som kreative og deltagende mikro-spatiale praksisser med et fokus på at skabe aktivitet og udfordre den intenderede brug af stederne i kvarteret. Det var aktiviteter, der havde fokus på social interaktion og på at sætte spørgsmålstejn ved kvarterets rumlige forhold og dermed åbne for refleksion over anderledes brug af kvarteret.

Brugen af de DIY-urbane aktiviteter i Skt. Kjelds Kvarter er et eksempel, hvor praksis følger teori. Forstået således, at de forskellige praksisser havde nogle bestemte mål blandt andet med at styrke beboerdemokratiet i kvarteret. Det var et alternativ til en top-down-styret tilgang til planlægning. De forskellige mikro-spatiale aktiviteter skulle ikke kun være med til at skabe synergi mellem beboerne i kvarteret, men også være med til blandt beboerne at starte refleksion over egne behov og ønsker for kvarteret. Det kan ses som en form for *horisontal empowerment proces* med fokus på at styrke de interne relationer i kvarteret. De sanselige og sociale praksisser kan også inspirere beboerne til selv at gå i gang med kreative aktiviteter i kvarteret, og bevidsthedsmæssigt styrke beboernes handlingskapacitet (jf. *identitets-empowerment*).

Om denne proces har skabt mere beboerdemokrati eller social sammenhæng, er et spørgsmål til videre studie. Dette gælder også, om hvorvidt de fire måneders aktiviteter har sat et aftryk rent fysisk med hensyn til at blive et mere levende og aktivitetsrigt bykvarter. Lidt arbitrært kan det ud fra egne vandringer i kvarteret konstateres, at det ikke stråler af menneskelig aktivitet. Dette kan have mange årsager, hvilket projektet ikke kommer nærmere ind på. Der argumenteres dog for, at en proces, hvor DIY-urbanisme havde været en mere central og længere del af fornyelsesprocessen, ville kunne have sat et større socialt og kreativt aftryk i kvarteret.

6.2 Carlsberg Byen

Virksomheden Carlsberg A/S, ejerne af Carlsberg, ville skabe en mere tæt og levende bydel på den gamle bryggerigrund, der løbende i perioden 2006-2008 blev forladt, som følge af at man flyttede store dele af ølproduktionen til Fredericia. For at få ideer til, hvordan man kunne revitalisere den 33 hektar gamle byggerigrund, valgte Carlsberg A/S i 2006 at udskrive en arkitektkonkurrence, som tegnestuen Entasis vandt (Byens Udvikling [a], 2016 [2009]: 5-6)¹⁴. For at kunne tiltrække investorer til at bygge og skabe den nye bydel valgte man i en årrække fra 2008 og frem at tillade midlertidige aktiviteter på de tomme arealer og i de forladte bygninger, som stod tilbage. Som beskrevet i GivRum (2016) blev de midlertidige aktiviteter *“initieret af den private grundejer selv, der har ønsket at bruge den økonomiske krise i tiden efter 2008 til at skabe en ny identitet”* og formålet var at *“skabe en ny fortælling om Københavns nye og levende bydel”* (GivRum, 2016: 16).

Som en del af denne vision valgte Carlsberg A/S¹⁵ i 2010 selv at etablere en række midlertidige byrum på Carlsberggrunden: Boble Plads, Tap E Plads og Ny Tap Plads, hvor der foregik forskellige sportslige og kreative aktiviteter, blandt andet implementering af en rebskov (Meilvang *et al.*, 2011: 8). Man lod også en række aktører udefra byde ind og eksperimentere med forskellige selvinitierede og organiserede tiltag. Her kan nævnes Otilias Have, en fælles byhave i et samarbejde med Akvaponisk Selskab og Carlsberg Byen, hvor borgere med medlemskab kunne dyrke deres egne afgrøder (Web 15). Yderligere kan der nævnes Klatreskoven, der er en aktivitet, som klatreinstruktør Søren Banke valgte at igangsætte. Her blev der med godkendelse opført klatremuligheder mellem træerne på Boble Plads (Web 16). Generelt kan aktiviteterne klassificeres under *den avantgardistiske DIY-urbanisme* som alternative og fællesskabsorienterede praksisser. Således beskriver Fabian og Samson aktiviteterne på bryggerigrunden:

“Ved at besøge Carlsberg Byen i perioden 2008-12 observerede vi hvor mange midlertidige initiativer der blev udfoldet og skabt af borgerne selv. Disse inkluderede designkonkurrence om at skabe demokratiske urbane møbler, åbne industrielle rum anvendt til gadespil og leg ...”

CARLSBERG BYEN

Carlsberg Byen ligger på grænsen mellem Vesterbro og Valby i København og er et af hovedstadens nye bykvarterer. Området har sin egen S-togsstation og består af blandt andet boligbyggeri, uddannelsesinstitutioner og butiksliv.



Faktaboks 9: Kort beskrivelse af bykvarteret Carlsberg Byen (Byens Udvikling [a], 2016 [2009]: 5).

¹⁴ Lokalplan for Carlsberg Byen udarbejdet af Byens Udviklings afdeling i Teknik- og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune.

¹⁵ I et samarbejde med Realdania, Lokale og Anlægsfonden og Københavns Kommune (Meilvang *et al.*, 2011: 9).

(Fabian & Samson, 2016: 177 – egen oversættelse).

Fabian og Samson (2016) sætter spørgsmålstegn ved, om brugere af de disse aktiviteter også får lov til at bruge området efter byfornyelsen, og om de kommende nye beboere vil tillade samme larmende aktiviteter (Fabian & Samson, 2016: 178). De fleste af de midlertidige aktiviteter er gradvis blevet flyttet ud eller nedlagt, heriblandt Otilias Have og Klatreskoven, og det vurderes som en svaghed, at aktiviteterne kun har haft “*minimal påvirkning af den kommende bydel*” (GivRum, 2016: 16). Carlsberg A/S havde ikke lagt skjul på, at der kun var tale om midlertidig brug, og at det var et strategisk led i at transformere området. Som det beskrives af Fabian og Samson (2016), var masterplanen allerede færdig, før man inviterede folk ind (Fabian & Samson, 2016: 179).

Fabian og Samson (2016) stiller sig kritisk overfor den midlertidige brug af DIY-urbane aktiviteter. Dette skyldes, at aktiviteterne anvendes som et instrument i en planstrategi til at brande det gamle industriområde som et moderne og levende byområde. Denne branding er for at tiltrække investorer og nye brugere til området (ibid.: 179).

Generelt kan man forholde sig kritisk overfor, at man ikke havde indtænkt borgerne og deres evne og mulighed for at give sociale og kreative input til fornyelsen i det efterfølgende byggeri. Og samtidig spørge, om det færdigbyggede bykvarter har samme inkluderende karakter som ved de midlertidige og deltagende DIY-urbane aktiviteter. Dette kritiske blik rettes mod DIY-urbanisme, når det anvendes som en del af en proces, der skaber områder, der kun er henvendt til den ressourcestærke del af samfundet (jf. *gentrificering*). Det skal selvfølgelig ikke miskreditere det, at det åbne udbud og muligheden for at eksperimentere med forskellige DIY-urbane praksisser på daværende tidspunkt kan have startet en generel refleksionsproces over brug af byens rum og/eller styrket sociale relationer blandt brugere (jf. *avantgardistisk DIY-urbanisme*).

Kritikken af anvendelse af DIY-urbanisme i Carlsberg Byen bliver i interviewet med Samson beskrevet som en større kritik af det danske byudviklingsparadigme. Her beskriver hun, at selvom vi i Danmark har en stærk planlægningstradition og herigennem velfungerende byer, er den sociale sammenhængskraft forsvindende. Dette begrundes med, at byen (samfundet) udvikles ud fra et økonomisk udviklingsrationale.

“København er inde i en bykonkurrence, hvor byen vil brande sig [...] det er i en global kontekst, byen gerne vil gøre sig gældende, så de tiltag, der ligger i planlægningen, går jo direkte ind i et økonomisk udviklingsparadigme og har ikke nødvendigvis en socialinkluderende eller velfærdstanke”.

(Bilag 1.3 - red.).

I forlængelse heraf begrundes den manglende sociale sammenhængskraft i relation til DIY-urbanisme ud fra, at der er meget få fristeder tilbage i byen, da mange af de tidligere fristeder er blevet formaliseret eller trues af fornyelsesprocesser.

“hvis du kigger ud på bolsjefabrikken, er det flere og flere kulturelle iværksættere eller små firmaer, der rykker ind. Det bliver i stigende grad mere styret, kan man sige. Det er ufatteligt, hvor få fristeder vi egentlig har tilbage i byen. Der er så stadig frizoner, men disse er stærk truet”.

(Bilag 1.3 - red.).

Her refereres der blandt andet til Fiskerhavnen i Sydhavnen som aktuel case på et område, der er truet af ny bebyggelse.

6.3 Fiskerhavnen i Sydhavnen

Fiskerhavnen er et lille klondikeområde i Sydhavnen, hvor mange af boligerne er opført af beboerne selv, og hvor der foregår flere DIY-urbane aktiviteter. Det er sit eget lille samfund i byen med grønne arealer og er et alternativ til de øvrige boligområder i København. Som det beskrives i Politiken af arkitekt Silje Sollien:

“Her danner fiskeriet og bådclubberne grundlag for et helt særligt maritimt og kunstnerisk kulturmiljø, en form for åndehul for hele byen, hvor man bliver dybt lykkelig for, at netop sådanne sjældne lommer kan eksistere på sine egne betingelser”

(Web 17).

Det er en aktuel case på et sted, der ønskes bevaret af lokale og omegnsbeboere som et åndehul i byen, og hvor det lokale miljø og kulturen er truet af planer om boligbebyggelse. Som følge af disse planer ses en stor aktivisme blandt beboere og brugere af havnen i form af en underskriftindsamling, henvendelser til politikere og ved gennem forskellige lokale aktiviteter at vise, hvad området kan. Nedenstående er en beskrivelse af Fiskerhavnen, den konkrete bebyggelsessag og aktioner herimod.

6.3.1 Et historisk tilbageblik på Fiskerhavnen

Fundamentet for Fiskerhavnen blev grundlagt under anden verdenskrig af havnevæsenet som en ny fisker- og lystbådehavn.

Det bliver i Grindsted et al. (2018) beskrevet, hvordan *“anlægsarbejdet blev iværksat for at undgå tysk deportation af arbejdsløse til den tyske krigsindustri”* (Grindsted et al., 2018: 203). I 1943 blev havnen taget i brug af lystsejlere, og i 1948 flyttede garnfiskerne, der tidligere havde ophold sig på Djævløen, derhen (ibid.: 203). Det har siden da været et sted for



Billede 5: Fiskerhavnen (FiskerhavnensVenner, Facebook).

bundgarnsfiskere, men med tiden er antallet af bundgarnsfiskere reduceret fra at være over 50 personer, til at der nu kun er 2 tilbage. Fritidsfiskeri er også aktuelt i havnen.

Fiskerhavnen ligger ved Bådhavnsgade og er afskåret fra det nye byggeri ved Teglnholmen og Sluseholmen, som det beskrives i en artikel i Politiken *“Her ligger selvbyggerensamfundet som et netværk af gyder og Klondyke-arkitektur med udsigt til en havnebugt fyldt af fritidsbåde og små fiskekuttere”* (Web 18).

Fiskerhavnen bliver som den kontrast, det er til det nyere byggeri ved Teglnholmen, beskrevet som at have en selvgroet karakter. Området udgøres af en række bådclubber og en række boliger. Boligerne udgøres af hytter, småhuse, skure, bådhuse og to andelsforeninger. Som det beskrives af Sollien, blev andelsforeninger stiftet

i 1980'erne, så man kunne opkøbe en del af jorden ved Bådhavnsgade og bygge videre i *den collageagtige selvbygtradition, der var opstået omkring havnen* (Web 17). Dette har gjort, at Fiskerhavnen er en vekselvirkning mellem moderne arkitekttegnede huse, ældre hytter og skurvogne (Web 17). Det er By & Havn¹⁶, der ejer store dele af Fiskerhavnen, og som har lejet havnearealet ud til brugerne af grunden.

6.3.2 Igangværende proces vedrørende bebyggelse af Fiskerhavnen

Efter det mislykkedes at gennemføre planerne om boligbyggeri på Amager Fælled, Strandengen¹⁷ (Ørestad Fælled Kvarter), besluttede et flertal i Københavns Kommunes borgerrepræsentation i forbindelse med



Billede 6: Fiskerhavnen
(FiskerhavnenVenner, Facebook)

budgetforhandlingerne 2018 at bygge 550 nye boliger på Stejlepladsen, det fire hektar fredede grønne areal ved Bådehavnsgade (Web 19). Dette er en del af en større plan, som også indeholder opførelse af 2.000 nye boliger på dele af campinggrunden på Amager Fælled, hvor der nu ligger et vandrehjem. Udover de i alt 2.550 nye boliger indeholder planen erhvervsbyggeri på Sydamager, Selinevej Nord og i Ørestaden på i alt godt 100.000m² (Web 20)¹⁸. Beslutningen om byggeriet beskrives på kommunens hjemmeside som en måde, hvorpå Københavns Kommune, By & Havn, kan rejse 1,9 mia. kr. til afbetaling for metrobyggeriet (Web 20).

I en rapport¹⁹ fra 2014 udarbejdet af Byens Udvikling beskrives det, hvordan de tilbagestående havne- og sluseområder er sårbare overfor den igangværende byudvikling (fortætning) af havneområder (Byens Udvikling [b], 2014: 7). I forlængelse heraf blev det beskrevet, hvordan det er vigtigt at bevare de rekreative miljøer, der eksisterer ved slusen og de nærliggende bådforeninger, heriblandt Fiskerhavnen (ibid.: 7). Stejlepladsen, der potentielt skal bebygges, er klassificeret som et fredet område²⁰ af høj bevaringsklasse, og selve Fiskerhavnen bliver også betegnet som et bevaringsværdigt kulturmiljø (Web 21)²¹. Det potentielle byggeri vil derfor kræve en ophævelse af fredningen, en såkaldt affredning:

¹⁶ By & Havn I/S er et kommunalt-statsligt udviklingsselskab.

¹⁷ Her blev det opgivet at bygge 2.400 boliger.

¹⁸ København Kommunes (KK) hjemmeside.

¹⁹ Rapport: Værdifulde kulturmiljøer i København, København som havneby

²⁰ Ligeledes er campingarealet og Selinevej Nord.

²¹ Artikel i Bådmagasinet

“Både byggeriet af boliger i Bådehavnsgade, på campinggrunden og erhvervsbyggeriet på Selinevej forudsætter, at staten medvirker til at af-frede grundene mod til gengæld at frede 'Strandengen' på Amager Fælled, der trods oprindelig natur ikke er fredet”.

(Web 20).

I forbindelse med indgåelse af principaftalen om den nye bydel, øen Lynetteholmen, blev der enighed om et lovforslag, *Forslag til Lov om ændring af lov om Metroselskabet I/S og Udviklingselskabet By & Havn I/S*. Et lovforslag, der åbner mulighed for at bygge på de fredede arealer ved Amager Fælled og Fiskerhavnen (TBB, 2018: 2)²². Lovforslaget var til afstemning i Folketinget i februar 2019 og vil som nævnt ved vedtagelse betyde, at By & Havn kan bygge på de oprindelig fredede arealer og derved skaffe indtægter til tilbagebetaling af gælden for metrobyggeriet (ibid.: 2). Byggeprojekter, der kræver affredninger, foregår normalt via Fredningsnævnet. Ifølge formand for Danmarks Naturfredningsforening (DN) Knud Erik Hansen skyldes lovforslaget, at politikerne er *“bange for at tabe affredningssagerne i Fredningsnævnet. Og så kan der også være lang sagsbehandlingstid”* (Web 22)²³. Det at lovforslaget stemmes igennem, er en måde til at legitimere, at økonomiske interesser kan være styrende for at affrede et område. Ifølge Knud Erik Hansen lyder kritikken heraf, at fredninger ingen reel betydning vil have mere, da fredninger oprindelig er for at undgå, at der spekuleres i økonomiske gevinster (Web 23)²⁴.

6.3.3 Aktioner mod byggeriet

Annonceringen af boligbebyggelse har skabt en del røre blandt Fiskerhavns beboere og brugere, der blandt andet er bekymrede for, at udviklingen ødelægger det lokalmiljø, der bliver set som et af Københavns få tilbageværende fristeder. Modstanden mod byggeriet afspejler sig blandt andet gennem forskellige græsrodsgrupper som ”Amager Fælleds Venner” og ”Fiskerhavns Venner”, som begge er at finde på Facebook. I Facebookgruppen Fiskerhavns Venner er det tydeligt at se det engagement, der bliver lagt for dagen for at bevare havneområdet. Gruppen er åben, så alle med interesse kan følge med og deltage i modstandskampen. Her bliver der delt oplevelser og nyheder omkring udviklingen af byggeriprojektet og diskuteret, hvordan man griber det an. Ligeledes bliver der koordineret og arrangeret forskellige events, blandt andet demonstrationer og debattmøder med politikere. Som et modsvar til den politiske aftale om boligbyggeriet er der igangsat en underskriftindsamling til ”Bevar Fiskerhavnen – nej til byggeri

²² Transport-, Bygning-, og Boligministeriet (her ligger lovforslaget)

²³ Artikel på Tv2Lorry

²⁴ Artikel i Politiken

på 'Stejlepladsen'". I tiden efter den politiske aftale er der altså gjort en stor indsats for at vise, hvad Fiskerhavnen kan byde på.

Det kom blandt andet til udtryk under Kulturnatten i København, hvor der på Fiskerhavnen blev arrangeret mange DIY-urbane aktiviteter for at vise området frem. Beboerne havde for eksempel opsat lysshow på Stejlepladsen, arrangeret livemusik på kajen, sejlture, filmvisning i selvlavet minibiograf, åbne døre til fotogalleri og så videre.

Et andet uformelt arrangement blev afholdt på Mozart Plads i Sydhavnen ved metrohegnet, hvor en beboer fra Sydhavnen havde fået hængt Supertudsen op, et gammelt symbol, der opstod i 1990'erne, og som symboliserer naturens plads i byen (Web 10).

Ved arrangementet blev der holdt taler, spillet musik af lokale og optaget en video, hvor folk med underskriftindsamlingsedler i hånden sang på pladsen. Sangen blev senere delt på nettet.

Der blev som nævnt også holdt en række forskellige borger-, dialog- og debattmøder.

Her har man blandt andet inviteret politikere



Billede 7: Supertudsen på Mozarts Plads (FiskerhavnenVenner, Facebook).

ud til området for at vise, hvad potentielt byggeri kan have af betydning. Afgørende var mødet mellem Frank Jensen og fire fra Fiskerhavnen's bestyrelse, hvor Frank Jensen gjorde det klart, at der ønskes dialog, men at projektet under alle omstændigheder ville blive gennemført. Dette var ikke en beslutning, Fiskerhavnen's Venner var villige til at acceptere. De ønskede ikke "bare" at diskutere praktikaliteter vedrørende det potentielle byggeri. Som det beskrives i Valby Bladet under den sigende titel *Stejlepladsen: Indflydelse på bagkant*, oplever beboere og brugere af området ikke at have været inddraget, før aftalen blev indgået. Som en af personerne fra Fiskerhavnen's Venner beskriver: "Jeg undrer mig over, hvad han [Frank Jensen] egentlig ville, når der nu ikke er noget at diskutere, det har ikke meget med dialog at gøre" (Web 21). Selvom der er lavet en politisk aftale omkring byggeriet, holder modstanden mod projektet ikke op. Der er dannet en *fredningsalliance* mellem Danmarks Naturfredningsforening, Fiskerhavnen's Venner, Amager Fælleds Venner og andre organisationer, hvis formål er at stoppe byggeri på de fredede områder (Web 24)²⁵.

²⁵ Artikel på Danmarks Naturfredningsforening (DN) hjemmeside.

6.3.4 Fiskerhavnen modmagt: DIY-urban urbanisme

Fiskerhavnen er et alternativt grønt byrum med karakter af klondike og selvbyggerstil. De varierende boliger og aktiviteterne, der foregår i området, giver Fiskerhavnen en særlig karakter, både de daglige aktiviteter som bundgarnsfiskeri og de midlertidige mikro-spatiale aktiviteter som for eksempel til kulturnatten. Den dybe lokale forankring, beboere og brugere har i området, giver det en særegen stedsidentitet og kan være med til, at der knyttes et stærkere bånd til området, end hvis det "bare" er noget, der er færdigbygget, som der var flyttet ind i. Dette kan begrunde, at der bliver lagt et så stærkt lokalt engagement i at bevare Stejlepladsen. Som en del af at artikulere budskabet om at bevare Stejlepladsen har der været en stærk mobilisering blandt Fiskerhavnen beboere og brugere i forhold til at påvirke de politiske beslutningsprocesser. En del af aktivismen har været at vise, hvad der gør området bevaringsværdigt, og derigennem pege på, hvorfor potentielt nybyggeri ville ødelægge området. De midlertidige DIY-urbane aktiviteter til kulturnatten var en måde at åbne området op på og nå ud til borgerne i København. Disse aktiviteter kan klassificeres under *den avantgardistiske DIY-urbanisme*, selvom det meste af aktivismen kan ses i relation til *den radikale DIY-urbanisme*. Her tænkes der på Fiskerhavnen Venners organisering af forskellige events som for eksempel protestsamlingen på Mozarts Plads med genoplivningen af Supertudsen samt større demonstrationer.

Generelt kan de mange og konsistente aktioner ses som en måde, hvorpå Fiskerhavnen Venner styrker deres magtposition udadtil (jf. *vertikal empowerment*). Den lokale mobilisering og samarbejdet med andre græsrodsbevægelser kan ses som en styrkelse af det horisontale interne netværk (jf. *horisontal empowerment*). Ved etableringen af *Fredningsalliancen* med opbakning fra etablerede organisationer styrkes Fiskerhavnen Venners politiske position (jf. *politisk empowerment*). Aktivisme mod byggeriprojektet og heri affredning af naturområder kan som udgangspunkt ses ud fra to interessepunkter:

Den lokale kamp om at bevare området; beboere og brugere af stedet kan have en tilknytning til stedet, hvis identitet potentielt ødelægges ved boligbebyggelse.

Kampen om alternative og grønne områders plads i byen; kan være et bredere ønske fra forskellige aktører om at bevare grønne og alternative områder i byen.

Disse to interessepunkter flyder i dette tilfælde sammen og danner et modstandsfundament i de politiske forhandlinger.

Kampen om Stejlepladsen er en større politisk kamp om, hvilke rationaler der skal determinere byudviklingen. By & Havns afbetaling for Metrobyggeriet og heraf affredningslovforslaget udlever en måde at føre bypolitik

på, hvor økonomiske interesser prioriteres fremfor grønne rum og lokale interesser. Den sociale sammenhængskraft kan se sig truet herved, da nyt byggeri og nye beboere kan sætte nye normer for, hvad området skal være. Potentielt betyder det, at de gamle brugere og beboere skubbes ud (jf. *gentrificering*). Kritikken af nybyggeriprojektet i Fiskerhavnen kan fint sammenstilles med kritikken af Carlsberg Byen, for så vidt angår det, at byudvikling styres af et økonomisk rationale. Til forskel fra Carlsberg Byen bliver de DIY-urbane aktiviteter potentielt i at gøre opmærksom på et område ikke anvendt til at tiltrække, men derimod til at modvirke investeringer.

6.4 Opsamling

Der er i kapitlet gennemgået tre forskellige cases i en dansk kontekst, hvor DIY-urbanisme er en central praksis.

I casen *Skt. Kjelds Kvarter* indgår DIY-urbanisme som en midlertidig del af en større fornyelsesplan. Fokus er på at få samlet beboerne i området ved at involvere dem i DIY-urbane aktiviteter, hvilket primært kan klassificeres indenfor den *avantgardistiske DIY-urbanisme*. DIY-urbanisme ses i denne sammenhæng som en *horisontal empowerment-strategi* til at engagere beboerne i deres område gennem alternative og deltagende praksisser.

I casen *Carlsberg Byen* indgår DIY-urbanisme ligeledes som en del af en større fornyelsesplan. Casen statuerer et eksempel på en strategisk anvendelse af DIY-urbanisme ved at generere liv og derigennem revitalisere og brande byområdet med henblik på at tiltrække investorer. De daværende aktiviteter klassificeres indenfor den *avantgardistiske DIY-urbanisme* og har haft dets potentialer i, at borgerne kan udfolde visioner for byen og styrke relationer på *horisontalt* plan, selvom det som udgangspunkt ikke har haft en betydning for Carlsberg Byens sociale profil i dag.

I casen *Fiskerhavnen*, der som bysamfund kan kendetegnes som en form for DIY-urbanisme, mobiliserede beboere og brugere af stedet sig mod det potentielle nybyggeri, henholdsvis indenfor den *avantgardistiske DIY-urbanisme* ved gennem fællesskabsorienterede aktiviteter at vise havnen frem. Og indenfor den *radikale DIY-urbanisme* ved gennem fysisk tilstedeværelse i det offentlige rum at problematisere de politiske forhandlinger. Denne case kan generelt ses som en måde, hvorpå beboere og brugere af et byområde på *horisontalt* plan styrker deres interne struktur og derigennem på *vertikalt* plan styrker deres politiske position.

Variationen i casene illustrerer, hvordan DIY-urbanisme kan blive forstået ind i forskellige byplankontekster fra at være en del af forskellige former for byfornyelsesprocesser til at være en indgroet del af et byområdes praksis. Casene illustrerer den dualisme, der kan være i måden, hvorpå DIY-urbanisme bliver udfoldet. Enten som opposition til økonomiske rationaliserede og top-down-styrede byudviklingsprocesser eller som en del af selvsamme processer.

Kapitel 7: Konklusion

Der er i projektet arbejdet med, hvordan borgere aktivt er med til at præge og involvere sig i byens udvikling. Det har været med udgangspunkt i begrebet DIY-urbanisme, og hvordan det mangefacetterede begreb kan blive forstået. Gennem dette svares der på problemformuleringen:

Hvilken rolle kan do-it-yourself urbanisme spille i civilsamfundets tilegnelse af byen?

Do-It-Yourself (DIY)-urbanisme er defineret gennem forskningslitteraturen som *borgerinitierede urbane mikro-spatiale og billige praksisser oftest midlertidige og oftest ikke officielt godkendte*, hvilket er en sammenfattet definition. Der er forskellige grunde til, at borgerne udfolder DIY-urbane praksisser og ligeledes forskellige formål med praksisserne. I projektet er DIY-urbanisme struktureret gennem fire typologier.

Det at borgere, enten som enkeltindivider eller i grupper, udfolder DIY-urbane praksisser, er en måde, hvorpå de manifesterer ønsker, visioner eller utilfredshed på. De skaber opmærksomhed og forandrer det, der findes ønskværdigt og/eller nødvendig for sig selv og andre i byen. Det er en måde, borgerne aktivt forholder sig til urbane og samfundsmæssige forhold på ved at belyse og forbedre dem, hvilket kan positionere dem politisk udadtil og inspirere andre til at forholde sig til urbane problemstillinger. Endvidere er DIY-urbanisme en måde, borgerne aktivt designer og skaber en mere kreativ og anderledes brug af byrum på, hvilket kan inspirere andre til at være mere visionære med hensyn til brugen af byens rum. DIY-urbanisme er tillige en måde, borgerne skaber mere aktivitetsrige byrum og sociale mødesteder, hvor alternative praksisser udfoldes, hvilket kan være med til at styrke interne sociale relationer og skabe større stedstilknytning til ens miljø.

Det at borgerne mobiliserer sig om DIY-urbane praksisser har udmøntet sig i en række refleksioner over, hvorfor det kan være relevant planlægge at forholde sig til konkret *borgerinitierede ikke officielt godkendte DIY-urbane praksisser*:

- *Det kan være et udtryk for manglende og utidssvarende forhold i byen eller samfundet.*
- *Det kan være udtryk for en utilfredshed med større samfundsstrukturer, politikker, med mere.*
- *Det kan være udtryk for og et bud på, hvordan steder kan se ud og/eller anvendes. Det kan være relevant at overveje, hvorvidt de forskelligartede urbane praksisser er noget, der kan indtænkes videre i byudvikling. Det at borgerne selv designer eller skaber social brug af byens rum kan gøre, at der opnås en større social sfære og lokalstedstilknytning for byens beboere.*

Som det berøres sidst i projektet, anvendes de kreative og deltagerorienterede DIY-urbane praksisser som en del af forskellige byudviklingsprocesser, både af planmyndigheder og private grundejere og ligeledes ud fra forskellige grunde. Det at facilitere DIY-urbane praksisser i en fornyelsesproces kan være en god måde at nå ud til borgere, hvorved man med simple greb kan engagere borgerne i deres nærmiljø og få sociale og kreative inputs til videre udviklingsproces. Det at tillade rum for borgerinitierede praksisser i en fornyelsesproces kan give borgerne muligheder for at artikulere visioner om byen ved aktivt selv at skabe dem. Begge tilgange kan være en måde, hvorpå der kan skabes større lokalstedstilknytning. Det er dog vigtigt her, at der er et kritisk blik på, hvorfor DIY-urbanisme anvendes, og at det anskues, hvorvidt disse muligheder kan ses realiseret i det fremtidige byggeri.

Videre arbejde med Do-It-Yourself urbanisme

Indeværende projekt har primært beskæftiget sig med forskningslitteraturens arbejde med begrebet. Igennem dette arbejde er det beskrevet, hvordan og hvorfor borgere udfolder DIY-urbane praksisser. Herunder har projektet kort berørt, hvilke forskellige aktører der involverer sig i DIY-urbanisme, og hvordan det anvendes. Disse er alle punkter, der kan arbejdes videre med i relation til DIY-urbanisme.

- Undersøge nærmere, hvilke aktører der udfolder DIY-urbanisme
 - *Civilsamfundet*
 - *Offentlige myndigheder*
 - *Private virksomheder*
 - *og så videre.*
- Undersøge nærmere, hvordan DIY-urbanisme anvendes
 - *Strategisk*
 - *Taktisk*
 - *og så videre.*
- Kvalitativt arbejde videre med DIY-urbanisme
 - *Undersøge nærmere, hvorfor og hvordan borgerne udfolder DIY-urbanisme*
 - *Undersøge nærmere, hvorfor og hvordan andre aktører udfolder DIY-urbanisme*
 - *og så videre.*
- Et demokratiske perspektiv på DIY-urbanisme

- *Om DIY-urbanisme er en demokratisk tilgang til byudvikling er noget, der kunne arbejdes videre med. For eksempel vedrørende hvem der har ressourcer og adgang til at kunne udfolde DIY-urbane aktiviteter.*

Litteraturliste

Opdelt efter:

- Videnskabelige artikler
- Bøger (og kapitler i bøger)
- Rapporter
- Internetsider / nyhedsartikler

Videnskabelige artikler

Burnham S. (2010) *The call and response of street art and the city*, City, Routledge, Vol. 14 (1-2), 137-153.

Deslandes A. (2013) *Exemplary Amateurism - Thoughts on DIY Urbanism*, Cultural Studies Review, Vol. 19, 216–227.

Douglas G. C. C. (2014) *Do-It-Yourself Urban Design: The Social Practice of Informal “Improvement” Through Unauthorized Alteration*, City & Community, American Sociological Association, Vol. 13 (1), 5-25.

Fabian L. og Samson K. (2016) *Claiming participation – a comparative analysis of DIY urbanism in Denmark*, Journal of Urbanism, Routledge, Vol. 9 (2), 166-84.

Finn D. (2014) *DIY urbanism: implications for cities*, Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability, Routledge, Vol. 7 (4), 381-398.

Gamez J. L. S. og Sorensen J. (2014) *No more waiting for Superman: teaching DIY urbanism and reflexive practice*, Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability, Routledge, 7 (4), 333-350.

Iveson K. (2013) *Cities within the City: Do-It-Yourself Urbanism and the Right to the City*, International Journal of Urban and Regional Research, Vol. 37 (3), 941–956.

LaFrombois M. H. (2017) *Blind spots and pop-up spots: A feminist exploration into the discourses of do-it-yourself (DIY) urbanism*, Urban Studies, SAGE, Vol. 54 (2), 421–436.

Larsen H. G. og Hansen A. L. (2009) *Herskabeliggørelse: gentrification på dansk*, Geografisk Orientering, Vol. 39 (Sænummer), 33-35.

Lund H., Juhl C. og Christensen R. (2016) *Systematic reviews and research waste*. The lancet, 387, 123-124.

Marcuse P. (2009) *From critical urban theory to the right to the city*, City, Routledge, Vol. 13 (2-3), 185-197.

Marshall W. E., Duvall A. L. og Main D. S. (2016) *Large-scale tactical urbanism: the Denver bike share system*, Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability, Routledge, Vol. 9 (2), 135-147.

Shepard B. (2014) *DIY urbanism as an environmental justice strategy: The Case Study of Time's Up! 1987-2012*, Theory in Action, Vol. 7 (2), 42-73.

Talen E. (2015) *Do-it-Yourself Urbanism: A History*, Journal of Planning History, SAGE, Vol. 14 (2), 135-148.

Teller J., Farah J. og Cabrera J. E. (2014) *Bridging the gap between Do-It-Yourself urban practices and urban systems: insights from Lebanon and Bolivia*, KULeuven, 396-408.

Bøger (og kapitler i bøger)

Andersen J. (2009) Empowermentsperspektivet i planlægning, i Jensen A., Andersen J., Hansen O. E. og Nielsen K. A. (red.) *Planlægning i teori og praksis – et tværfagligt perspektiv*, Roskilde Universitetsforlag, 46-62.

Andersen J. (2018) Empowerment, kritisk teori og aktionsforskning, i Kjærgaard H. (red.) *Social- og specialpædagogik*, Fagbog til specialiseringen, Frederiksberg: Akademisk Forlag, 2, 69-87

Bisgaard H. (2012) Fra konfrontation til samarbejde, i Andersen S. & Toft-Jensen M. (red.) *Byer bliver til – en urban håndbog*, Forlaget PB43, 10-16.

Douglas G. C. C. (2018) *The Help-Yourself City: Legitimacy and Inequality in DIY Urbanism*, Oxford University Press Scholarship.

Fabian L. og Samson K. (2014) DIY urban design Between ludic tactics and strategic planning, i Knudsen B. T., Christensen D. R. og Blenker P. (red.) *Enterprising initiatives in the experience economy: transforming social worlds*, Routledge, 38-59.

Flyvbjerg (2010) Fem misforståelser af casestudie, i Brinkmann S. og Tanggaard L, (red.) *'Kvalitative metoder: en grundbog'*, Hans Reitzel, 463-488.

Fumz C. og Koefoed-Melson J. (2012) Et svendestykke, i Andersen S. & Toft-Jensen M. (red.) *Byer bliver til – en urban håndbog*, Forlaget PB43, 34-42.

Grindsted G. S., Nielsen T. T og Andersen J. (2018) Fiskerihavnen i Sydhavnen, i Thaarup T (red.) *Havnen*, M/S Museet for Søfart, 195-219.

Kiteley R. og Stogdon C. (2014) *Literature Reviews in Social Work*, SAGE.

Kvale S. og Brinkmann S. (2015) *Interview - Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*, Hans Reitzels Forlag.

Lydon M., Bartman D., Garcia T., Preston R og Woudstra R. (2012) *Tactical Urbanism 2*, Street Plans.

Marcuse P. (2016) The Three Historic Currents of City Planning, i Fainstein S. S. og Defilippis J. (red.) *Readings in planning theory*, Wiley Blackwell, 4, 117-132.

Merker B. (2010) Taking Place: Rebar's absurd tactics in generous urbanism, i Hou J. (red.) *Insurgent Public Space*, Routledge, 45-58.

Vasudevan A. (2017) *The Autonomous City : A History of Urban Squatting*, Verso.

Rapporter

Byens Fysik (2011) *Områdefornyelse i Skt. Kjelds Kvarter – et kvarter i bevægelse*, Københavns Kommune: Teknik- og Miljøforvaltningen, Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

Byens Udvikling [a] (2016) [2009] *Carlsberg II - Lokalplan nr. 432 med tillæg nr. 2, 3, 4, 5 og 6*, Københavns Kommune, Teknik- og Miljøforvaltningen.

Byens Udvikling [b] (2014), *Værdifulde Kulturmiljøer i København*, Københavns Kommune, Teknik- og Miljøforvaltningen.

GivRum (2016) *Midlertidighed som byudviklingsstrategi - et værktøj til vækst*, Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet, Givrum.nu.

Hammarberg N., Hjorth H. og Ravnbøl K. (2016) *Byttestationer på Vesterbro - En evaluering med erfaringer og anbefalinger*, Naboskab.

Knudtson R. (2012) *Living for/with/by/despite Copenhagen: A case study in investment*, School of Critical Engagement, tilgængelig via: http://www.rknudtson.com/wp-content/uploads/2016/08/LivingCopenhagen_Alternative_News.pdf [Tilgået sidst d. 27.03.2019]. (Pdf'en er online og derfor lavet som en internet kilde).

Meilvang M. L., Henningsen A. L., Winther S., Pedersen L. R. og Carlberg N. (Hausenberg ApS) (2011) *Midlertidige byrum på Carlsberg - Evaluering 2011*, Carlsberg Ejendomme, Realdania, Lokale- & Anlægsfonden og Københavns Kommune.

TBB (2018) *Aftale om Erstatning for byggeriet på Ørestad Fælled Kvarter samt anlæg af Lynetteholmen*, Transport-, Bygning-, og Boligministeriet, tilgængelig via: <https://www.trm.dk/da/politiske-aftaler/2018/aftale-lynetteholmen> [Tilgået sidst d. 27.03.2019] (Lavet som internet kilde, da lovforslaget er at finde her).

Nyhedsartikler / Internetsider

Web 1: Erhvervsstyrelsen (2018) *Midlertidig anvendelse*, Planinfo, Erhvervsstyrelsen, tilgængelig via: <https://planinfo.erhvervsstyrelsen.dk/midlertidig-anvendelse> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 2: AU [a] (2018) *Hvad er et systematisk review?*, Aarhus Universitets library, tilgængelig via: <http://library.au.dk/forskere/systematiskereviews/> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 3: AU [b] (2018) *Hvad er en systematisk litteratursøgning?*, Aarhus Universitets library, tilgængelig via: <http://library.au.dk/forskere/systematisklitteratursogning/> [Tilgået sidst d. 26-02-2019].

Web 4: UrbanRepairSquad (ukendt) *Urban Repair Squad (URS) // Toronto // Archive*, blog, tilgængelig via: <http://urbanrepairs.blogspot.com/> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 5: KTH (2016) *DIY URBANISM AROUND THE WORLD*, KTH Centre for a Sustainable Built Environment blog, tilgængeligt via: <https://hallbarstad.se/kth-centre-for-a-sustainable-built-environment/diy-urbanism-around-the-world/> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 6: Urbanshit (2013) *Neue Intervention „zwei Betten“ von We Are Visual in Hamburg*, Urbanshit.de, tilgængelig via: <http://urbanshit.de/zwei-betten-von-wav/> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 7: Hjort F. (1998) *Lovlydig Jette Gottlieb for retten*, Enhedslisten.dk, tilgængelig via: <https://org.enhedslisten.dk/lovlydig-jette-gottlieb-for-retten> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 8: Borglyst (ukendt årstal) *Fra bøde til byrumsintervention*, borgerlyst.dk, tilgængelige via: <http://borgerlyst.dk/fra-bode-til-byrumsintervention/> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 9: OEPS CREW (ukendt årstal) *OEPS CREW, mere gade end asfalt*, Oepscrew.dk, tilgængelig via: <https://oepscrew.com/> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

- Web 10: Lorenzen B. (2019) *Supertudsen kæmper atter for miljøet*, Minby.dk, tilgængelig via: <https://minby.dk/2019/01/10/100616/supertudsen-kaemper-atter-for-miljoet/> [Tilgået sidst d. 26-03-2019].
- Web 11: TBB (2011) *Områdefornyelse i Skt. Kjelds Kvarter Syd / Nord, Københavns Kommune*, Byfornyelsesdatabasen, Trafik-, Bygge-, og Boligstyrelsen, tilgængelig via: <https://byfornyelsesdatabasen.dk/omraadefornyelse/0/5/7572056> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 12: PublicSpaceAction [a] (2012) *Instant morgenmad*, PublicSpaceAction, tilgængelig via: <http://publicspaceaction.tumblr.com/morgenmad> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 13: PublicSpaceAction [b] (2012) *Subvert a Public Bench*, PublicSpaceAction, tilgængelig via: <http://publicspaceaction.tumblr.com/subvert> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 14: PublicSpaceAction [c] (2012) *Public Space Quarantine*, PublicSpaceAction, tilgængelig via: <http://publicspaceaction.tumblr.com/quarantine> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 15: Ottiliashave (ukendt) *Baggrund*, Ottiliashave, tilgængelig via: <http://ottiliashave.dk/baggrund/> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 16: Niebuhr D. (2015) *Ny klatrebane er helt ude i skoven*, SN.dk, tilgængelig via: <https://sn.dk/Roskilde/Ny-klatrebane-er-helt-ude-i-skoven/artikel/523173> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 17: Sollien S. E. (2018) *Debat: Et unikt hjørne af København giver bud på en alternativ byudvikling*, Byrum, Politiken, tilgængelige via: <https://politikenbyrum.dk/Debat/art6832686/Et-unikt-hj%C3%B8rne-af-K%C3%B8benhavn-giver-bud-p%C3%A5-en-alternativ-byudvikling?fbclid=IwAR3zEVtnrghxbRmqdaYNsiU29wqnvknqrK-lo63tM1QBbDkawXerLDXrbIE> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 18: Grundahl J. (2007) *Guide: Storby-safari i Sydhavnen*, Politiken, tilgængelig via: <https://politiken.dk/ibyen/guider/art5457584/Guide-Storby-safari-i-Sydhavnen> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 19: Bertelsen K. (2018) *Boligbyggeri truer fredet stejleplads i Københavns Sydhavn*, Bådmagasinet, tilgængelig via: <https://www.baadmagasinet.dk/kort-nyt/nyheder/27319-boligbyggeri-truer-fredet-stejleplads-i-kobenhavns-sydhavn> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].
- Web 20: KK (2018) *Aftale om erstatning for Ørestad Fælled Kvarter*, Københavns Kommune, tilgængelig via: <https://www.kk.dk/nyheder/aftale-om-erstatning-oerestad-faelled-kvarter> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 21: Pedersen F. S. (2018) *Stejlepldasen: Indflydelse på bagkant*, Valby Bladet, tilgængelig via: <https://www.e-pages.dk/nmvalbybladetkgsenghave/355/> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 22: Slavensky E. (2019) *Naturelskere raser over lovforslag: Det handler kun om penge*, Tv2 Lorry, tilgængelig via: https://www.tv2lorry.dk/artikel/naturelskere-raser-over-lovforslag-det-handler-kun-om-penge?fbclid=IwAR3aAG_PZxqPIXzAaWy1DbnxTS3pzFp1RarNbE9BvJMIsaqZrkBkEfM9WJg [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 23: Hansen K. E. (2019) *Debat: Fredninger burde være evige – nu vil politikerne ophæve dem for økonomisk gevinst*, Byrum, Politiken, tilgængelig via: <https://politikenbyrum.dk/Debat/art6976031/Fredninger-burde-v%C3%A6re-evige-%E2%80%93-nu-vil-politikerne-oph%C3%A6ve-dem-for-%C3%B8konomisk-gevinst> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Web 24: DN (2019) *Græsrodder kæmper mod tvangsophævelse af fredninger i København*, Danmarks Naturfredningsforening, tilgængelig via: <https://www.dn.dk/nyheder/graesrodder-kaemper-mod-tvangsophaevelse-af-fredninger-i-kobenhavn/?fbclid=IwAR3DC-eN64Ngb2Rw1n1kVypr3Uh6IJg3unrapSt8RjTawdLLpBRPgsVylqI> [Tilgået sidst d. 27.03.2019].

Bilagsoversigt

Bilag 1: Interviewpersoner

Bilag 1.1: Lise Arre

Bilag 1.2: Martin Frandsen

Bilag 1.3: Kristine Samson